

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDÍÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Sociálna produkcia priestoru knižnice

Etnografia

Bakalárska práca

Rebeka Lacinová

Vedúca práce: Mgr. Hedvika Novotná, Ph.D.

Praha 2023

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som prácu vypracovala samostatne. Všetky použité pramene a literatúra boli riadne citované. Práca nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa 22. 6. 2023

Rebeka Lacinová

Pod'akovanie

Rada by som sa pod'akovala mojej školiteľke za jej nesmiernu ochotu a pomoc pri vedení práce, zamestnankyniam knižnice za to, že mi venovali svoj čas, a v neposlednom rade aj mojej rodine a priateľom, ktorí mi v tomto období boli oporou.

Obsah

1	ÚVOD	5
2	TEORETICKÉ UKOTVENIE	7
2.1	SOCIÁLNA PRODUKCIA PRIESTORU	7
2.2	ŠTÚDIA MATERIÁLNEJ KULTÚRY	10
2.3	MESTSKÝ VEREJNÝ PRIESTOR	13
3	METODOLÓGIA	15
3.1	VÝSKUMNÝ PROBLÉM A VÝSKUMNÉ OTÁZKY	15
3.2	REFLEXIA VÝSKUMU	16
3.3	ETIKA.....	18
4	EMPIRICKÁ ČASŤ	21
4.1	CHARAKTERISTIKA PRIESTORU	21
4.1.1	<i>Umiestnenie a vzhľad pobočky</i>	21
4.1.2	<i>Vnútoraná organizácia knižnice</i>	22
4.1.3	<i>Oddelenie beletrie</i>	24
4.2	AUTONÓMIA ČI VZÁJOMNÁ ZÁVISLOSŤ?	26
4.2.1	<i>Organizácia knižnice</i>	26
4.2.2	<i>Cesta knihy do knižnice</i>	28
4.2.3	<i>Umiestnenie, radenie a značenie</i>	29
4.2.4	<i>Výzdoba v knižnici</i>	33
4.2.5	<i>Prepájanie priestoru knižnice</i>	34
4.3	KNIŽNICA AKO MESTSKÝ VEREJNÝ PRIESTOR.....	37
4.3.1	<i>Prístup do knižnice</i>	37
4.3.2	<i>Flexibilita poriadku</i>	39
4.3.3	<i>Systém výpožičiek – dozor či dohľad?</i>	41
4.4	ROBÍ EŠTE KNIHA KNIŽNICU?	44
4.4.1	<i>Premena knižníc: od zmeny funkcie k priestoru</i>	44
4.4.2	<i>Priority knižnice – prípad klaustrofobickej uličky</i>	45
4.4.3	<i>Postavenie kníh</i>	47
4.4.4	<i>Individuálny prístup</i>	50
4.5	VZŤAHY V KNIŽNICI	53
4.5.1	<i>Priestor zakladajúci vzťah</i>	53
4.5.2	<i>Kniha zakladajúca vzťah</i>	55
4.5.3	<i>Skrinky a preukazy ako prvky legitimizujúce a transformujúce vzťahy</i>	56
4.5.4	<i>„Točenie“ kníh</i>	58
4.5.5	<i>Od pultu k schránke</i>	58
5	ZÁVER	60
6	BIBLIOGRAFIA	63

1 Úvod

Keď som v minulom roku začala pravidelne doučovať ako dobrovoľníčka pre jednu neziskovku, začala som si všímať priestory knižnice, v ktorých sa doučovanie odohrávalo. Ako mi povedal môj vedúci, priestory knižnice boli pre účely doučovania vybrané celkom zámerne, ako akási neutrálna pôda, ktorá by mala pomôcť prekonať prípadné bariéry. To, ma prekvapilo, pretože som si dovedty priestory knižnice spájala najmä s detstvom, kedy pre mňa v nich figurovali vždy iba knihy.

Priestory knižníc sa teda v súvislosti so zmenou toho, ako sa o nich uvažuje, začali v priebehu rokov meniť. Niektoré predtým typické veci, ako napríklad masívny knihovnícky pult, okolo ktorého človek musí prejsť, či nepreberné množstvo kníh sa tak z knižnice začali vytrácať, kým iné, ako napríklad pracovné stoly, gauče či samoobslužné zariadenia, do nich pribudli. Mysliac tak na rôzne funkcie, ktoré sú v súčasnosti do priestorov knižníc koncipované, som sa potom vybrala do knižnice „ohmatať“ si terén.

„Keď pani knihovníčka vidí, že som si požičala knihu o architektúre v knižniciach, ukáže na jej prebaľ a pýta sa ma: „Videli ste tamtú druhú knižnicu?“ Odpovedám, že áno, na čo mi odvetí: „Tam je to také neosobné a chladné. Tam je to skôr o technike než o knihovníčkach. Tu je to také staršie.“ Po tom, čo jej pritakám, že sa mi tiež zdá, že sú dnes knižnice rôzne, sa mi prizná: „Dokonca mám pocit, že sa sem ľudia chodia aj len porozprávať.“ (Terénne poznámky, 16.12.2022)

Pri svojej návšteve som tak bola upozornená na to, že priestor oplýva aj inými funkciami, než tými, ktoré sú doňho skrz rôzne koncepcie vkladané. Vo svojej bakalárskej práci som sa preto rozhodla venovať tomu, čo všetko na podobu knižnice a na dianie v ňom vplýva, a teda na to, akým spôsobom sú priestory knižnice sociálne produkované. Teoreticky som sa pritom opierala o Lefebvrovo (1991) rozpracovanie procesu produkcie a reprodukcie sociálneho priestoru, východiska štúdia materiálnej kultúry (Miller, 2012; Tilley, 2006; Woodward, 2007) a Pospěchovo (2013) pojmie mestského verejného priestoru. Ako hlavnú techniku tvorby dát som zvolila etnografiu.

Prvá kapitola empirickej časti predstavuje knižnicu a špecificky potom ešte oddelenie beletrie, v ktorom som pobývala najčastejšie. V druhej kapitole bližšie rozoberiem fyzickú

vydelenosť priestoru a ako sa s tou organizačnou vzájomne reprodukuje, pričom sa zakúšanie priestoru knihovníčkou môže od toho čitateľovho líšiť. Následne pristúpim k popisu procesu nakupovania, umiestnenia, radenia a značenia kníh a výzdoby, v rámci ktorého popíšem, ako knihovníčky svoju rolu napĺňajú podľa predstáv, ktoré o knižnici a svojej roly majú. V tretej kapitole sa na priestor budem dívať z hľadiska jeho verejnosti. Bližšie tak rozoberiem mieru jeho prístupnosti a prostriedky vnútornej a vonkajšej regulácie, ktoré sa v ňom objavujú. Štvrtá kapitola priestor konceptualizuje z hľadiska funkcií, ktoré sú doňho vkladané, pričom sú tieto rôzne koncepcie následne dané do súvislosti s miestom, aké knihy a knihovníčiek v knižnici zastávajú. Piata kapitola predstavuje pojednanie o vzťahoch v knižnici, ktoré tu sú prostredníctvom matérie a charakteru priestoru iniciované, legitimizované či transformované.

2 Teoretické ukotvenie

2.1 Sociálna produkcia priestoru

V rámci uvažovania výskumu konkrétnej pobočky knižnice sa pre mňa stal východným koncept sociálneho priestoru v podobe, v akej ho rozpracoval Lefebvre (1991). Priestor v jeho ponímaní nepredstavuje len danosť prírody, ani produkt ľudí minulosti, ktorý by sme len jednoducho podedili (Molotch, 1993, 887). Lefebvre o priestore uvažuje v kontexte procesu sociálnej produkcie; priestor, ako sociálny produkt, tak chápe ako nesamozrejmy a prostredníctvom sociálnych vzťahov neustále znovu vytváraný. Priestoru však Lefebvre nerozumie len ako produktu, ale aj ako procesu, kedy objekty, ktoré sa v ňom nachádzajú a udalosti, ktoré v ňom prebiehajú, zároveň spoluutvára (Osman, 2014, 33-38):

„(Sociálny) priestor nie je vecou a ani produktom ako iné, predstavuje skôr produkované veci a ich vzájomné vzťahy, v ich koexistenciách a súbežnosti – ich (relatívny) poriadok a/alebo (relatívny) neporiadok. Ako výsledok sekvencie a sady operácií, tak nemôže byť zredukovaný na prostý objekt¹.“ (Lefebvre, 1991, 73)

V dôsledku tohto neustále prebiehajúceho vzájomného spoluutvárania sociálna s priestorom, tak nemožno uvažovať jedno bez druhého (Lefebvre, 1991, 85). Lefebvre (1991, 85) tak o sociálnom priestore vraví:

„Predstavuje zároveň ako produkt, ktorý sa má použiť, spotrebovať, tak aj výrobný prostriedok; siete výmeny a toky surovín a energie priestor vytvárajú a sú ním determinované. Vyrobené prostriedky, ktoré sú samé produkované, tak nemožno vydeliť od produktívnej sily spoločnosti zahrňujúcej technológie a vedomosti či od deľby práce v spoločnosti, ktorá ich formuje, či od štátu a superštruktúry spoločnosti².“

¹ Vlastný preklad, v origináli: “Though a product to be used, to be consumed, it is also a means of production; networks of exchange and flows of raw materials and energy fashion space and are determined by it. Thus this means of production, produced as such, cannot be separated either from the productive forces, including technology and knowledge, or from the social division of labour which shapes it, or from the state and the superstructures of society.”

² Vlastný preklad, v origináli: “Though a product to be used, to be consumed, it is also a means of production; networks of exchange and flows of raw materials and energy fashion space and are determined by it. Thus this means of production, produced as such, cannot be

Keď potom Lefebvre hovorí o sociálnom priestore, nemá na mysli len produkt, či samotný proces produkcie, ale myslí tým obe zároveň. Sociálnu produkciu priestoru a sociálny priestor poníma ako dve neoddeliteľné strany jedného procesu – sociálnej (re)produkcie (Lefebvre, 2009, 186 podľa Osman, 2014, 38). Vyústenie takéhoto poňatia priestoru výborne ilustruje Lefebvrovo (1991, 92) tvrdenie, že: „z filozofického hľadiska nie je priestor ani subjektom, ani objektom.“

Pojatie priestoru ako sociálne produkovaného nás potom nutne vedie k rozšíreniu toho, ako pojmu priestoru rozumieme (Lefebvre, 1991, 85). Tvrdenie, že sa priestor na produkcii spolupodieľa, možno najzrejmejšie ilustrovať na materiálnych podmienkach, ktoré zahŕňajú architektúru i priestorové vzťahy, a ktoré vyplývajú na to, aké činnosti sa v priestore môžu odohrávať, zatiaľ čo iné činnosti sa naopak potláčajú. Mimo materiálnych, však v priestore vystupujú aj symbolické aspekty, ktoré tak isto na dianie v ňom vplývajú. Priestor tak v tejto optike nepredstavuje len pozadie, na ktorom by sa odohrávali javy, ani v nej nevystupuje ako inertný, ale vystupuje ako prepojenie geografickej formy, vystavaného prostredia, symbolických významov a každodenných činností. Tento vzťah však nie je ustálenou výslednicou síl, ale je plný napätia, kedy rôzne verzie toho, akým by priestor mal byť, medzi sebou súperia (Molotch, 1993, 888).

Dôsledky obojstranného vzťahu sociálnej (re)produkcie sa nám v Lefebvrovej (1991, 32-33) práci ešte väčšmi vyjasňujú v momentoch, kedy o priestore hovorí ako o rozhodujúcom v kontexte reprodukcie spoločnosti. Ak totiž hovoríme o vzájomnom spoluutváraní sociálna s priestorom, hovoríme tým nielen to, že budovy, pamätníky či umenie sociálne vzťahy vyjadrujú, ale taktiež aj to, že sa nám prostredníctvom nich naskytuje možnosť spoločnosť zmeniť. To, znamená, že: „nové sociálne vzťahy volajú po novom priestore a naopak“ (Lefebvre, 1991, 59).

A keďže v sebe priestor skrýva viac, než by sa mohlo na prvý pohľad mohlo zdať, nepodarí sa nám jeho podstatu postihnúť vtedy, ak len vymenujeme jednotlivé prvky, ktoré ho tvoria (Lefebvre, 1991, 31). Ako konceptuálny nástroj pre uchopenie sociálneho priestoru, preto Lefebvre (1991) vypracoval triádu predstavujúcu uhly pohľadu, ktorými možno uchopiť komplikovanú zmes socio-priestorových vzťahov hrajúcich rolu pri

separated either from the productive forces, including technology and knowledge, or from the social division of labour which shapes it, or from the state and the superstructures of society.“

sociálnej (re)produkcii. Tieto tri zložky: priestorové praktiky, reprezentácie priestoru a priestory reprezentácií, sú navzájom previazané, komplementárne, a dohromady tak tvoria priestor (Hruška, 2014, 593). Hľadiac pritom na kontext skúmanej knižnice, sa v najbližších odstavcoch pokúsím túto priestorovú triádu (Lefebvre, 1991, 33; Hruška, 2014, 593–594; Osman, 2014, 44-46) predstaviť.

Priestorové praktiky – sa vzťahujú k tomu, ako vnímame konkrétny, materiálny, fyzický priestor, a teda sa v tomto zmysle uvažuje o akomsi telesnom vzťahu s priestorom. Takto zvažovaný priestor je konštruovaný každodennými praktikami; hľadá sa preto naňho vo vzťahu k bežným činnostiam a rutinám. Na tejto rovine uvažovania som sa pohybovala v rámci zúčastneného pozorovania.

Reprezentácie priestoru – predstavujú porozumenie priestoru v rovine abstrakcie, v zmysle toho, ako o ňom uvažujeme. V rámci tejto linky uvažuje o priestore imaginárnom, koncipovanom tými pri moci. Lefebvre v tomto zmysle hovorí predovšetkým o elitách, vedcoch či plánovačoch, ktorý sa svoje myšlienky a ciele sa snažia v priestore presadiť. Takéto reprezentácie a konceptualizácie priestoru tak môžeme zahliadnuť v mapách, plánoch či zákonoch. V kontexte knižníc môžeme túto rovinu uvažovania podchytiť v tom, ako sú konceptualizované v špeciálnych knihovníckych časopisoch či príručkách (Kůrka, 2011; Svobodová, 2020), kde je v súvislosti s podobou priestoru knižnice tematizovaná rola knižnice, a kedy tu priestor figuruje ako determinujúci faktor pre dosiahnutie želaných cieľov, ako je napríklad demokratizácia vedenia, sociálna integrácia či digitálna inklúzia. Premenenou rolu knižnice či prevedením takýchto snáh (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022; Kůrka, 2011; Mattern, 2014; Scott, 2011) sa zaoberá väčšina prác, ktoré sa mi v kontexte skúmania priestoru knižnice podarilo dohľadať.

Priestory reprezentácií – odkazujú k priestoru v zmysle toho, ako je zakúšaný; sú preto spojované s Lefebvrovým termínom žitého priestoru. (Re)produkcia takýchto žitých priestoru prebieha v každodennosti, kedy doňho vstupujú ustálené vzorce správania, emócie a významy. A pretože sú utvárané aktivitami tých, ktorí ich užívajú, nachádza sa na pomedzí materiálneho a imaginárneho. Tým, že vyrastajú z neformálnej oblasti spoločenského života, je o nich možno hovoriť ako o akýchsi „alternatívnych priestoroch,“ ktoré sú voľné, otvorené a neregulované. Tento žitý priestor, ktorý si aktéri vytvárajú a v ktorom žijú, môže byť v rozpore s reprezentáciami priestoru. Pretože je táto zložka triády vytváraná celou škálou aktérov, je najviac rôznorodá a zároveň najmenej koherentná. Prostredníctvom

zúčastneného pozorovania a neformálnych rozhovorov som sa snažila postihnúť aj túto rovinu priestoru.

2.2 Štúdia materiálnej kultúry

Lefebvrovo (1991) pojmá priestor som sa rozhodla doplniť východiskami štúdia materiálnej kultúry (Miller, 2012; Tilley, 2006; Woodward, 2007) zdôrazňujúcimi rolu materiality pre pochopenie sociálnej reality.

Veci, s ktorými prichádzame do kontaktu, interagujeme s nimi a používame ich nazývame materiálnou kultúrou preto, aby sme zdôraznili jednak to, ako tieto zdanlivo neživé objekty na ľudí pôsobia, ale rovnako tak aj druhú stranu, a teda to, ako ľudia prostredníctvom vecí prikladajú svojej činnosti symbolické významy či pôsobia nimi na sociálne vzťahy. Hlavná téza štúdia materiálnej kultúry, ktorá sa vyslovuje o tom, že veci ustanovujú sociálne významy, potom objektom prisudzuje schopnosť vyjadrovať náš status či príslušnosť k istej kultúre, niest' osobné významy, byť súčasťou spoločenského diskurzu a zároveň tak vypovedať o rôznych normách či hodnotách, ktoré veciam prikladáme, ale taktiež aj zakladať interakcie (Woodward, 2007, 3-4). Objekty nám tým pádom umožňujú porozumieť ako sebe, tak aj druhým (Tilley, 2006, 61).

Vzhľadom na zmienené východiská, sa tak štúdia materiálnej kultúry v prvom rade sústredia na vzájomné vzťahy medzi ľuďmi a objektmi, a teda na to, ako ľudia predmety používajú, a zároveň na to, čo objekty ľuďom umožňujú a ako na nich vplývajú. Zároveň je to však potrebné mať na mysli, že to nie je len materiálny aspekt veci, ktorá má vplyv na náš sociálny život. Rovnaký podiel na jeho utváraní totiž majú aj rozličné symbolické významy, ktoré objekty pre ľudí majú (Woodward, 2007, 14).

Štúdia materiálnej kultúry však na materialitu nenahliadajú len ako na prostý odraz už existujúcich ideí, hodnôt či sociálnych vzťahov. Materiálna kultúra je nahliadaná ako médium, skrz ktoré dochádza k ich neustálej znovu reprodukcií a skrz ktoré sú legitimizované a transformované (Tilley, 2006, 61). Priestor a objekty v tomto ponímaní teda figurujú ako aktéri. Táto rovina uvažovania mi tak nielenže umožní o predmetoch uvažovať ako o objektoch, do ktorých sa mocenské štruktúry prepisujú a s ktorými sú naša identita a status previazané, ale ponímať ich aj ako aktívne jednajúce činitele.

Vzťahy medzi ľuďmi a objektmi sú jedným zo spôsobov, akým sú významy, na ktorých je kultúra založená, prenášané, prijímané a utvárané (Woodward, 2007, 14). Inak povedané, spôsoby, akými s materiálou interagujeme sa podieľajú na utváraní našej kultúry a spoločnosti (Tilley, 2006, 61). Táto línia premýšľania však nevyhnutne ústi do poznania, že jednotlivé objekty nemožno od nás samotných vydeliť.

Koncept objektifikácie (Tilley, 2006, 61), ktorý je pre štúdiá materiálnej kultúry ústredným, v sebe stelesňuje snahu prekonať dualizmus vo vzťahu subjektu s objektom, a teda predstavuje pokus o preklopenie vydelenia medzi ľuďmi a vecami, živým a nehybným, aktívnym a pasívnym. V rámci uvažovania o tom, že ľudia sami seba ustanovujú skrz výrobu, užívanie, smenu či spotrebu objektov, sa potom objekty stávajú ústrednými pre porozumenie identite jedinca a spoločnosti. Nejde však len o to, že sa sami seba skrz materiálnu kultúru odhaľujeme, že si vďaka nej lepšie rozumieme.

Kultúra s materiálnou kultúrou, spojené navzájom v dialektickom vzťahu, totiž v tomto ponímaní predstavujú dve strany jednej mince. Tilley (2006, 61) zmienenu dynamiku popisuje takto:

„...dotýkame sa vecí a tie sa zároveň dotýkajú nás. Tento vzťah je obojstranný. Objekt a subjekt sú spolu neoddeliteľne späté v dialektickom vzťahu. Čiastočne jeden druhého utvárajú, pričom sa jeden v druhom nestratí, či sa doňho nezačlení³.”

Pristúpiť na toto stanovisko tak znamená prijať predpoklad, že materiálna kultúra je od nás neoddeliteľná. To ale znamená, že:

„...bez vecí – materiálnej kultúry – by sme nemohli byť sami sebou, ani sami seba poznať⁴.” (Tilley, 2006, 61)

Proces, kedy objekty konštruujú kultúru, ktorou sú zároveň neustále znovu vytvárané, prebieha neustále. Kultúra, ako aj materiálna kultúra, sú tak skôr procesuálnymi než fixnými entitami (Tilley, 2006, 61). Uvedený koncept objektifikácie, zdôrazňujúci previazanosť sociálna s materiálou, mi poslúži ako vodítko pri snahe vyhnúť sa prílišnej „fetišizácie“ materiálnej kultúry (Miller, 2012, 3).

³ Vlastný preklad, v origináli: „...we touch the things and the things simultaneously touch us. The relationship is reciprocal. Object and subject are indelibly conjoined in a dialectical relationship. They form part of each other while not collapsing into or being subsumed into the other.”

⁴ Vlastný preklad, v origináli: „...without the things – material culture – we could neither be ourselves nor know ourselves.”

Otázkou „Prečo na veciach záleží?“ nepolemizuje Miller (2012, 10-11) nad rolou matérie, kedy by sa zaoberal jej významom v rámci sociálnej sféry. Slovom „záleží“ sa nás v skutočnosti snaží naviesť od úvah výskumníkov smerom k tým, o ktorých píšeme. Je však jednoduché zmýliť sa v hodnotách druhých a nesprávne tak identifikovať to, na čom našim informátorom skutočne záleží (Geertz, 1980, 25 podľa Miller, 2012).

Ako riešenie sa nám prirodzene ponúka to, že by sme sa na vec spýtali priamo aktéra. Miller (2012, 12) však tento postup pre uvedené problémy odmieta:

„To, by bolo nepochybne zničujúce pre štúdia materiálnej kultúry, ktorých predmet je takmer vždy nemý, a v rámci ktorých sa ukázalo, že dôležitosť sveta vecí spočíva často práve v tom, že artefakty sa na sociálnej reprodukcii veľa ráz najväčšmi podieľali práve vtedy, keď sa predpokladalo, že hrajú len triviálnu rolu, a že tak na nich nezáleží⁵.“

Objekty nášho záujmu, a teda materiálna kultúra, s nami síce komunikovať nevedia, no celkom nemé nie sú – ako spredmetnenie sociálnych vzťahov, totiž často o týchto vzťahoch vypovedajú o tom, čo nemožno formulovať v reči.

„... artefakt prostredníctvom „tichej“ reči a „písomnej“ prítomnosti vraví to, čo nemožno vyjadriť slovami, píše to, čo nemožno napísať, a vyjadruje to, čo v sociálnej praxi ostáva konceptuálne vydelené⁶.“ (Tilley, 1999, 260 podľa Tilley, 2006, 62)

A keďže materiálna kultúra len prosto neodráža či nekopíruje to, čo by inak šlo vyjadriť verbálne, má skúmanie toho, o čom vypovedá, ústredný význam (Tilley, 2006, 62).

Pre zmienené dôvody, som v rámci skúmania materiálnej kultúry v knižnici zvolila metódu etnografie, pričom ma koncept objektifikácie od toho, ako sú veci produkované, vedie k skúmaniu ich spotreby, a teda toho, ako je s vecami manipulované (Miller, 2012, 11).

⁵ Vlastný preklad, v origináli: “This would be clearly disastrous for a study of material culture, whose subject is almost always mute and where the importance of the object world is often precisely that artefacts were often most effective in social reproduction when they were assumed to be merely trivial and not to matter.”

⁶ Vlastný preklad, v origináli: „... ‘the artefact through its “silent” speech and “written” presence, speaks what cannot be spoken, writes what cannot be written, and articulates that which remains conceptually separated in social practice’ (Tilley 1999: 260 ff.)“

2.3 Mestský verejný priestor

Vo svojej práci sa ďalej budem pridržať Pospěchovej (2013) charakteristiky mestského verejného priestoru. Takto pojatý priestor mi potom umožní podchytiť určité aspekty fungovania knižnice súvisiace s charakterom jej verejnosti.

Mestský verejný priestor sme si uvykli vnímať ako čosi prirodzené a samozrejmé, akési pozadie, na ktorom sa odohráva dianie. Vo svojej práci sa však Pospěch (2013) naopak snaží ukázať nesamozrejmú tohto termínu, keď problematizuje aspekt jeho verejnosti. Tá, podľa neho, totiž nespočíva v právnej definícii, ale v miere jeho prístupnosti vyjednávanej v rámci sociálnych procesov. V tomto zmysle upozorňuje Pospěch (2013, 79-80) na to, že ideál v podobe verejného priestoru, ktorý by bol skutočne univerzálne prístupný neexistuje. Mestský verejný priestor tak nedefinuje tým, že by vymenoval jeho jednotlivé atribúty, ale o postihnutie jeho charakteru sa pokúša vo vzťahu k tomuto normatívnemu ideálu či ku súkromnej sfére.

Zmienovaný aspekt verejnosti teda ukazuje, že mestský verejný priestor nie je prirodzenou danosťou, ale nesamozrejmou konštrukciou – tým pádom, ho ale nemožno zredukovať len na jeho materialitu. Mestský verejný priestor vzniká v procese sociálnej interakcie medzi sociálnou realitou miesta a regulačnými procesmi. Do procesu utvárania teda vstupuje každodenné zámerné aj nezámerné jednanie jednotlivých aktérov, ich konflikty ohľadne výkladu a významu priestoru, ako aj procesy vnútornej a vonkajšej regulácie. Mestský verejný priestor tak Pospěch (2013, 76-80) charakterizuje ako proces neustálej produkcie a reprodukcie zdieľaných významov, ktoré sú spojené s miestami.

Vnútoraná regulácia sa v rámci mestského verejného priestoru podieľa na vytváraní „mestského poriadku.“ Slovo „vnútoraná“ však nie je tak celkom presné, keďže si reprodukcia stávajúceho poriadku vyžaduje aktívnu účasť aktérov, a teda zásah „z vonku“ (Pospěch, 2013, 89). Mestský poriadok Pospěch (2013, 84-87) charakterizuje ako „komplex pravidiel jednania a normatívnych očakávaní,“ a teda ako prvok, ktorý v rámci mestského verejného priestoru riadi pravidlá interakcie a zaisťuje adekvátne správanie. V rámci mestského poriadku sa uplatňuje imperatív anonymity, predstavujúci právo na verejnosti

pobývať nikým neoslovovaný a nerušený a ďalej , ako implicitná dohoda, zásada zdvorilej nevšímavosti, t.j. odvrátenie zraku, ktoré druhému dá najavo, že sme si ho všimli, avšak bez prílišnej (ne)priateľskosti. Pre adekvátne užívanie verejných priestorov je preto nutný príslušný balíček vedenia.

Narušenie týchto nepísaných pravidiel predstavuje priestupok voči mestskému poriadku – v takom prípade je možné pristúpiť k opaku zdvorilej nevšímavosti, teda k „zazeraniu,“ ako k opatreniu, ktoré má zaistiť disciplináciu. V situáciách, kedy je mestský poriadok nefunkčný, nastupuje vonkajšia regulácia, kedy môže byť sociálna kontrola uplatnená formou regulácie v podobe rozličných legislatívnych nástrojov či dohľadu skrz kamery. Nerešpektovanie vonkajšej regulácie môže vyústiť až do exklúzie (Pospěch, 2013, 89-91).

Kostroň (2011 podľa Pospěch, 2013, 81-82) sa o význame verejného priestoru vyslovuje v zmysle socializačnom, kedy skrz neho dochádza k súžitiu s neznámymi druhými. Verejné priestranstvá nás tak svojou rôznorodou skladbou osôb a s nimi spojených činností nútia ku konfrontácií s odlišnosťou.

3 Metodológia

3.1 Výskumný problém a výskumné otázky

Za pomoci uvedených teoretických východísk som sformulovala svoj výskumný problém, ktorým je produkcia priestoru knižnice. Cieľom môjho výskumu teda bolo skúmanie toho, akým spôsobom sa rôzni aktéri, percepcie, vzťahy a praxe na produkcii priestoru knižnice podieľajú.

V rámci daného výskumného problému som si potom vytýčila výskumné otázky. Tie, som ešte rozdelila do troch tematických podkategórií združených zastrešujúcou otázkou.

V akých kontextoch sa v priestore knižnice objavujú mocenské štruktúry, idey či hodnoty?

- Aké funkcie sú do priestorov knižnice koncipované?
- Aké jednanie tento priestor podnecuje alebo naopak neumožňuje?
- Akými spôsobmi sú priestory knižnice využívané?
- Akým spôsobom sa fungovanie či režim v knižnici prepisuje do priestoru?
- Aké pravidlá a aké kontra praktiky sa tu objavujú?
- Aké percepcie či formy správania sú skrz materiálnu kultúru knižnice ďalej legitimizované či transformované?

Akým spôsobom v knižnici vyvstáva vzťah medzi materialitou či priestorom knižnice a identitou knihovníčiek či knižnice?

- Akým spôsobom dochádza k reprodukcií identity knižnice skrz jej priestor?
- Akým spôsobom sa do knižnice premieta jej umiestnenie?
- Akým spôsobom ľudia sami seba ustanovujú skrz užívanie, smenu či spotrebu objektov v knižnici?

Akým spôsobom sa do knižnice premieta vzájomne pôsobenie sociálnych vzťahov s priestorom či materiálou?

- Akým spôsobom pôsobí materiálna kultúra na ľudí v knižnici? A naopak, akým spôsobom ľudia prostredníctvom vecí prikladajú svojej činnosti symbolické významy či pôsobia nimi na sociálne vzťahy?
- Čo nám o sociálnych vzťahoch v knižnici vypovedá materiálna kultúra, ako ich spredmetnenie?
- Čo nám o knižnici vypovedá to, ako je s materiálnou kultúrou manipulované?

3.2 Reflexia výskumu

Zmiený výskumný zámer bol formovaný kvalitatívnou výskumnou stratégiou, ktorá spočíva v porozumení skúmaným fenoménom v kontextoch, v ktorých sa nachádzajú. Toto pojmie pritom vychádza z premenlivosti variácií a prejavov fenoménov v rôznych súvislostiach. Kvalitatívny výskum tak pracuje s ideografickým prístupom, a teda na skúmané fenomény nahliada v ich špecifickosti a jedinečnosti. Práve toto zohľadňovanie rôznych kontextov a prikladaných významov je tým, čo potom výskum čini kvalitatívnym. Induktívny postup v procese výskumu zasa odkazuje k diskusií tohto množstva konkrétnych javov s teóriami, čím závery naberajú širšiu platnosť (Novotná et al., 2019, 259-262). Eriksen (2008) sa v tomto zmysle vyslovuje o tom, že antropológia síce kladie veľké otázky, no svoje postrehy čerpá len z málo významných miest. Kvalitatívny výskum je teda charakteristický induktívne-idiografickým prístupom, ktorý sa skúmanej sociálnej realite snaží porozumieť. Jeho závery tak majú podobu popisu a interpretácie (Novotná et al., 2019, 260).

Zvolené teoretické východiská ma priviedli k výberu etnografie, ako výskumného designu a zároveň aj žánru práce. Pre etnografický výskum je charakteristický dlhodobý pobyt v teréne, behom ktorého sa výskumník enkulturuje do prostredia, ktorého súčasťou sa stáva, a ktoré tak na vlastnej koži zakúša. V rámci etnografie bolo mojhou hlavnou technikou tvorby dát zúčastnené pozorovanie, ktorého integrálnou súčasťou sú aj neformálne rozhovory (Novotná et al., 2019, 383-388).

Pozorovanie označujeme za „zúčastnené“ v prípade, že sa diania v teréne, ktoré pozorujeme, sami aktívne zúčastňujeme. Pozorovanie výskumníkovi dovoľuje dianie

v teréne zachytiť a zaznamenať, kým vlastná účasť mu zasa lepšie umožňuje porozumieť tomu, čo je pre aktérov bežnou rutinou (Novotná et al., 2019, 355). V tomto zmysle som v knižnici obvykle figurovala ako jeden z jej návštevníkov, avšak inokedy, keď som sedela za výpožičným pultom, si ma zasa návštevníci splietli so zamestnankyňou. Priestor knižnice som tak zakúšala skôr cez perspektívu návštevníka, avšak s tým, že som s ostatnými návštevníkmi, na rozdiel od knihovničiek, nenadväzovala osobné vzťahy.

V rámci výskumu som to, že som sa diania v knižnici nezúčastňovala z pozície knihovničky, vyvažovala tým, že som sa ich na rozličné významy spojené s priestorom vypytovala. Návštevníkov knižnice som sa rozhodla neoslovovať, keďže rozhovory medzi cudzincami nepredstavovali prax, ktorá by sa tu bežne vyskytovala. Nečinila som tak v snahe udržať miesto inertným v dojme, že tým eliminujem svoj vplyv na prostredie, ktoré som bola súčasťou, ale rozhodla som sa tak urobiť pre charakter priestoru, a teda preto, že by takéto jednanie mohlo pobyt ľudí v knižnici znepríjemňovať. To, že som návštevníkov knižnice rozhodla neoslovovať, tak predstavovalo určitý limit môjho záberu. Perspektíva návštevníka však, vzhľadom na moje zúčastnenie sa na dianí v knižnici z pozície návštevníka, cez to nebola celkom opomenutá.

Za svoj terén som si vzala priestor knižnice. Ako najschodnejšia mi prišiel variant skúmať niektorú z pobočiek, ktorá bude verejná, pričom sa tento prívlastok ku knižnici vzťahuje z hľadiska prístupnosti jej fondov či iných rozličných služieb, ako je napríklad prístup k internetu, či organizovanie prednášok. Pri výbere konkrétnej pobočky som nepostupovala na základe nijakého kľúča, ale vyberala som ju s ohľadom na dopravnú dostupnosť.

Vybranú knižnicu som pravidelne navštevovala medzi januárom a májom roku 2023, a teda po dobu piatich mesiacov. Svoje návštevy knižnice som dopredu nijako neplánovala, keďže som v priebehu procesu výskumu usúdila, že to, aká je práve denná doba, nemá zásadný vplyv na to, čo sa v knižnici odohráva vzhľadom na to, že je knižnica aj tak otvorená len cez týždeň približne v tých istých hodinách. Po zoznámení sa so všetkými oddeleniami som sa rozhodla, z dôvodu jej prílišnej obsažnosti, väčšmi zamerať na oddelenie beletrie z dôvodu, že o ňom knihovničky hovorili ako o pre knižnicu ústrednom.

Do terénu som vstupovala ako outsider, a teda som s konkrétnou pobočkou knižnice až do momentu zvažovania výberu miesta, kde daný výskumný zámer zrealizujem, nemala

žiadnu skúsenosť. Napriek tomu som však už disponovala predstavami o iných knižniciach, ktoré som v minulosti navštívila. Lena sa stala mojim patrónom, keď mi cez pani riaditeľku, ktorá v tomto zmysle predstavovala dverníka, pomáhala vyjednať možnosť výskumu (Novotná et al., 2019, 359-361). Pani riaditeľka mi následne zaistila vstup do oddelení knižnice, dbala som preto na to, aby som sa aj u knihovničiek uistila, že im moja pôsobnosť nevadí a rešpektovala ich súkromie a autonómiu (Novotná et al., 2019, 63). Ďalej som na jednotlivých oddeleniach už pôsobila nezávisle na pani riaditeľke.

S ohľadom na zvolené techniky tvorby dát, sa analýza pomocou segmentácie a kódovania (Novotná et al., 2019, 415-446) týkala terénnych poznámok, pričom mi prácu na analýze významne uľahčil program Atlas.ti. V rámci svojej interpretácie v kontexte vybraných teórií som sa pritom snažila o to, čo by Konopásek (1997 podľa Novotná et al., 2019, 279) nazval umením prečítať dáta novým, pozoruhodným a presvedčivým spôsobom. Svoje závery som vzťahovala ku konkrétnemu výskumnému problému, terénu a situácií v konkrétnom čase. Východisko môjho výskumného procesu tak predstavuje situovaná generalizácia skúmaného problému (Novotná et al., 2019, 310).

3.3 Etika

Tým, že knižnica zároveň predstavuje aj inštitúciu, som pokladala za nutné s jej vedením a personálom ústne vyjednať možnosť výskumu. Spoločne sme sa pritom dohodli na tom, že miesto výskumu nebude potreba anonymizovať. Na druhú stranu, pracovníčky knižnice som sa rozhodla anonymizovať tým, že som im pridelené pseudonymy (Novotná et al., 2019, 69). V texte sa tak nachádzajú tieto náhodne pridelené mená: Adela, Eva, Hana, Klára, Lena a Sára. Z dôvodu, že sa jedná o malú pobočku, ktorá zamestnáva do desať zamestnancov, som sa pre zníženie jednoduchosti rozpoznateľnosti personálu zároveň rozhodla nikde priamo neuvádzať, aké mená k jednotlivým oddeleniam a funkciám náležia.

Keďže mnou vybraný terén predstavuje pre niektorých jeho aktérov pracovisko, dohodla som sa so zamestnankyňami príslušných oddelení, ako aj s pani riaditeľkou na tom, že im pred zverejnením bakalárskej práce dám určité úseky, ktoré by mohli byť potencionálne citlivejšieho rázu, prečítať, aby tak mali možnosť samy posúdiť, či by moja činnosť mohla knižnicu či jej personál potencionálne poškodiť. Túto svoju zodpovednosť za účastníkov výskumu a za terén som sa snažila vyvažovať tak, aby som sa vyhla prebytočnej

autocenzúre, a teda aby som na druhú stranu nepotláčala to, čo mi v knižnici vystalo ako dôležité až do tej miery, že by som tým charakter terénu závažne pozmenila.

Po prečítaní vybraných úsekov si pani riaditeľka vypýtala celý text bakalárskej práce, keďže sa jej zdalo neadekvátne, že sa vo svojej práci zaoberám pocitmi knihovníčiek, ktoré však nereflektujú názor inštitúcie, a že do svojej práce vkladám vlastné dojmy, ktoré ale nepredstavujú fakty. Text práce bol po porade v knižnici, ktorej som nebola účastná, následne z iniciatívy pani riaditeľky odoslaný aj všetkým ostatným kolegyniam s tým, aby sa uistili o tom, že som ich slová neinterpretovala nesprávne, o čom som sa však dozvedela až spätne. S pani riaditeľkou sme sa na druhý deň, tri dni pred odovzdaním bakalárskej práce, stretli, aby sme sa dohodli na tom, ako postupovať ďalej, pričom sme sa v prvom rade dohodli na tom, že miesto výskumu zanonymizujem, aby tak knižnica potencionálne nemohla byť poškodená. Snažila som sa pani riaditeľku uistiť o tom, že nestojím o ich poškodenie, či prekrúcanie ich slov, pričom som mala pocit, že sme dospeli k spoločnému porozumeniu ohľadne toho, že problémom iniciačného šoku bolo to, že si výstup práce predstavovali inak, viac faktograficky, bez uvádzania dojmov a myšlienok mňa či hocikoho iného zúčastneného, aj napriek tomu, že sme sa spoločne na našom prvom stretnutí rozprávali o povahe etnografického výskumu a dohodli na tom, že budem môcť vykonať neformálne či potencionálne aj iné rozhovory.

V priebehu dňa mi potom od zamestnankýň knižnice (Klára, Eva, Sára) začali chodiť e-maily ohľadne toho, že nesúhlasia s mojím uvedením a interpretáciou ich slov, keďže ho majú za zmätočné a neprehľadné, s tým že majú byť rôzne situácie z knižnice vylíčené negatívne a zavádzajúco, a tak že si v práci neželajú byť citované. Pri citovaní a interpretácii som postupovala podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, kedy som sa aktérov výskumu v žiadnom prípade nesnažila poškodiť či ich slová, spísané v podobe terénnych poznámok, vytrhávať z kontextu v ktorom boli vyslovené. Myslím si preto, že sa jedná o nedorozumenie, pričom však v momente, kedy mi začali chodiť e-maily, už bolo neskoro situáciu riešiť, keďže som stratila ochotu knihovníčok k účasti na výskumnom procese. Rozhodnutie knihovníčiek som, samozrejme, rešpektovala. Z tohto dôvodu som, po porade so školiteľkou, musela narýchlo miesto výskumu zanonymizovať a všetky citácie jednotlivých knihovníčiek prepísať do podoby parafráz.

Zároveň som sa snažila dbať aj na to, aby som svojou činnosťou nepoškodila ani návštevníkov knižnice. Keďže som o návštevníkoch počas pozorovania nezhrmažďovala

žiadne údaje, ktoré by boli citlivé či ktoré by mohli viesť k ich identifikácii, rozhodla som sa ich s priebehom výskumu z praktických dôvodov neoboznamovať. K tomuto kroku som sa pritom uchýlila po vzore nezúčastneného pozorovania, keďže som v tomto prípade čitateľov knižnice neoslovovala, a tak som s nimi osobné vzťahy nenadväzovala (Novotná et al., 2019, 386).

Počas svojho pobytu knižnici som bez toho, aby som sa o to akokoľvek snažila, mala možnosť počuť obsah viacerých rozhovorov. Zaznamenávala som si ich však len potiaľ, pokiaľ pre mňa mali relevanciu v kontexte skúmaného problému a pokiaľ boli zároveň dostatočne nešpecifickými. Osobnejšie rozhovory som pokladala za nekorektné, a vzhľadom na zvolené teoretické východiská aj za zbytočné, bližšie opisovať.

4 Empirická časť

4.1 Charakteristika priestoru

4.1.1 Umiestnenie a vzhľad pobočky

Knižnica, ktorú som v rámci svojho výskumu navštevovala, je jedinou v danej časti obce. Charakter miesta pritom úzko súvisí s tým, že sa jedná o okrajovú časť. Aj napriek sídliskovej zástavbe sa tu tak stále nachádzajú prevažne rodinné domy a ľudia sa tu ešte stále medzi sebou vo veľkej miere poznajú. V spojitosti s tým, že sa jedná o okrajovú časť, sa mi knihovníčky zároveň často zmieňujú o tom, že sem široký knižný fond láka aj ľudí z okolitých obcí. Cez to však pobočku navštevujú prevažne miestni. V knižnici sa preto najčastejšie pohybujú tí istí ľudia, ktorých tak knihovníčky už prevažne poznajú. Tento fakt sa potom odráža aj vo vzťahoch v knižnici.

Lokalitu knižnice možno hodnotiť ako priaznivú v ohľade, že je blízko k obom zastávkam, ktoré sa v jej blízkosti nachádzajú, a že je dobre viditeľná od cesty. Vďaka exteriéru knižnice je mi totiž už od pohľadu zrejmé, kde v priestore knižnicu hľadať.

„Pri pohľade na budovu knižnice môj pohľad okamžite pritiahnu knihy... Nad vchodovými dverami sa potom ešte týči nápis „Knižnica,“ ktorý sa ale medzi množstvom kníh stráca.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

To, že nápis „Knižnica“ v priehrstí kníh zaniká vlastne ani nevádi – prvkom, ktorý exteriéru budovy dominuje sú totiž knihy, ktoré nesú výpovednú hodnotu samé o sebe tým, že identitu budovy reprezentujú navonok.

Jasnú vizuálnu identitu označuje Adela za benefit exteriéru budovy. Adela mi však zároveň vysvetľuje, že tadiaľto, po tunajšej hlavnej ceste, zväčša ľudia prechádzajú len autom, keďže je pre peších nadmerne hlučná, a tak si exteriéru budovy zväčša nemajú šancu všimnúť. Exteriér budovy však celkom prehliadnutelný byť nemusí, vzhľadom na to, že sa v knižnici zvyknú zastavovať ľudia, ktorí do obce vchádzajú autom, a ktorí sú potom prekvapení pri zistení, že sa nejedná o pobočku inej miestnej knižnice nachádzajúcej sa v danej obci. Usudzuje preto, že sa práve v tejto knižnici zastavia práve vďaka exteriéru budovy, ktorý je dobre viditeľný od cesty. O exteriéry budovy preto uvažujem ako o akomsi

pútači, ktorý tým, že jasne odráža identitu budovy, okoloidúcim už z diaľky hovorí, že sa v budove nachádza knižnica.

4.1.2 Vnútoraná organizácia knižnice

V rámci rekonštrukcie budovy, ktorá prebehla v priebehu poslednej dekády, bola knižnica vybavená bezbariérovým prístupom a zároveň na prízemí došlo k vybudovaniu Kultúrno-komunitného centra. Zásadné zmeny sa však udiali taktiež aj v organizácii knižnice.

Detské oddelenie sa po rekonštrukcii zabývalo v miestnosti na druhom poschodí, kde dovtedy boli kancelárske priestory, a na jeho miesto sa tak mohlo presunúť oddelenie náučnej literatúry, ktoré dovtedy fungovalo v jednej miestnosti spolu s beletriou, ako oddelenie pre dospelých. Knižnica tak v súčasnosti disponuje tromi oddeleniami, kedy tým, že sa utvorilo nové oddelenie náučnej literatúry, bolo umožnené, aby sa knižný fond rozrástol. Priestory knižnice sa po rekonštrukcii rozliehajú naprieč tromi poschodiami a keďže sú na všetkých dverách cedule, nemusím si domýšľať, čo sa asi za zväčša zatvorenými dverami tak môže skrývať. Orientáciu čitateľom potom uľahčuje aj tabuľa umiestnená na prízemí.

Na prízemí sa nachádza komunitné centrum, schody vedúce hore a potom ešte ulička, ktorá sa pri dverách označených ako „Poriadok“ stáča k priestoru, kde sa potom nachádzajú ešte aj tri záchody – pánske, dámske a detské; detský kútik a v samom rohu potom ešte druhá miestnosť komunitného centra.

V komunitnom centre prebiehajú rozličné podujatia knižnice ako sú koncerty, prednášky či besedy s autormi a zároveň tu na pravidelnej bázy funguje aj právna a psychologická poradňa, ktoré financuje obec, v ktorej správe je knižnica. Miestnosť komunitného centra je však využívaná nielen pre účely podujatí organizovaných samotnou knižnicou, ale zároveň slúži aj ako priestor, ktorý si je možné prenajímať na rozličné jednorazové akcie, čoho využívajú napríklad záujmové spolky či profesijný klub, ktorý tu usporadúva svoje konferencie. Taktiež sa tu vyučujú športovo zamerané krúžky pre deti či hodiny cudzieho jazyka a pôsobia tu aj rozličné združenia. Plagáty pripnuté na nástenke pri vchode na všetky tieto akcie či pravidelné aktivity, ktoré ale nie sú súkromného charakteru, upozorňujú. V priestore knižnice sa tak vo vyhradených hodinách nepohybujú len

návštevníci oddelení knihovnice, ale taktiež aj účastníci rôznych akcií či aktivít, ktoré sa v komunitnom centre odohrávajú.

Orientačná tabuľa návštevníkovi napovedá, že oddelenia beletrie a náučnej literatúry má hľadať na prvom poschodí. Priestory prvého poschodia som si vo svojich poznámkach zaznamenala takto:

„Na chodbe prvého poschodia sa nachádza oddelenie náučnej literatúry. Ako zatiaľ vždy, sú aj dnes jeho dvere zavreté. V rohu pri zmienených dverách stojí umiestnený kôš a dve črepníkové rastliny. Naproti nim, a teda v druhom rohu, je zasa umiestnená polica s knihami a časopismi, v ktorej sú umiestnené knihy k rozobratiu. Obdobná polica kníh, ktoré putujú od čitateľa k čitateľovi, sa potom nachádza ešte aj za rohom, a teda pred oddelením beletrie. Pred dverami oddelenia beletrie, vedľa police, sa potom ešte nachádza stolička a nad ňou kovový „vešiak,“ ktorý však je, až na časopis/leták, celkom prázdny.” (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Svoje vlastné poličky s knihami k rozobratiu a ďalší nábytok umiestňujú jednotlivé oddelenia v blízkosti svojich dverí, do „svojho“ priestoru. Na chodbe sa potom nachádzajú ešte aj kvety, o ktoré sa knihovníčky starajú. Jednotlivé oddelenia, ktorých činnosť od seba vydeľuje práve ich pôsobenie v samostatných miestnostiach, tak do istej miery fungujú autonómne. Iné aspekty spojené s pobytom v jednej spoločnej budove však knihovníčky naopak tlačia do toho, aby isté veci riešili spolu. Bližšie sa tejto téme budem venovať v nasledujúcej časti.

Druhému poschodiu potom dominuje oddelenie pre deti a mládež spolu s kanceláriou riaditeľky a koordinátorky Kultúrno-komunitného centra.

Hana mi vysvetlila, že sa od tohto rozloženia interiéru, a teda od toho, že celkovo majú až tri oddelenia, odvíja aj počet zamestnancov.

„Dozvedám sa, že knižnica má vrátane pani riaditeľky do desať zamestnancov. Na každom oddelení pôsobí určitý počet zamestnankyň, pričom Lena má k tomu na starosti aj komunitné centrum.” (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Aj cez to, že Lena pôsobí ako na oddelení, tak aj v rámci komunitného centra, ma Hana upozornila na to, že komunitné centrum funguje viac-menej autonómne. Od čias Covidu v knižnici pôsobí ešte aj ďalšia osoba. Vo svojej funkcii ostala daná osoba doteraz, kedy sa, práve aj v prípade rozličných akcií v komunitnom centre, stará o kódovanie dverí a o vynášanie odpadkov.

4.1.3 Oddelenie beletrie

V rámci svojho výskumu som najviac času strávila v oddelení beletrie, ktorého priestor je fyzicky aj funkčne rozdelený na tri časti: priestor knihovníčiek za výpožičným pultom, vstupný priestor so skrinkami a vešiakmi nachádzajúci sa naproti pultu a čitateľský priestor s regálmi, stolmi a gaučami.

Priestor knihovníčiek je od priestoru prístupnému návštevníkom knižnice vydedený výpožičným pultom, ktorý tak slúži ako akási hranica. Spoza pultu knihovníčky do priestoru čitateľov prechádzajú skrz „westernové dvierka,” na ktorých je nálepka s upozornením, aby za ne návštevníci nevstupovali. Z perspektívy návštevníka, ktorému je zneprístupnená časť knižnice za pultom, sa potom priestor oddelenia beletrie javí takto:

„Celé oddelenie má tvar písmena L, pričom stred týchto dvoch ramien predstavuje knihovnícky pult. Knihovnícky pult sa nachádza priamo naproti dverám, pri vchode do miestnosti má človek po jednej ruke skrinky a po druhej zas vešiaky.” (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Keď sa potom návštevník chce dostať k regálom s knihami, musí nutne najprv prejsť cez vstupný priestor, ktorý slúži ako akási chodba či šatňa, a následne okolo výpožičného pultu, ktorý tak predstavuje „kontrolný bod.” Kontrolné body sú, podľa Kúrku (2011, 30) koncipované ako miesta príjmovej a výdajovej komunikácie, ako aj elektronickej a vizuálnej kontroly čitateľa; bývajú tu preto okrem pultu umiestnené ešte aj detekčné bránky či samoobslužné zariadenia na vracanie a požičiavanie kníh. Kontrolný bod, ktorým je tu na oddelení výpožičný pult, je koncipovaný týmto spôsobom:

„Pult pozostáva z dreveného stola a „plexiskla,“ ktoré tak priestor knihovníčiek predlžuje do výšky. Ak teda chcem knihovníckam podať preukaz či knihy, najpravdepodobnejšie tak učiním skrz okienko v skle, ktorá je na to určené.“ (Terénne poznámky, 13.6.2023)

Skrz priechod v stene sa potom od kontrolného bodu prechádza do miestnosti s knihami, ktorá predstavuje čitateľský priestor (Kúrka, 2011, 30). Mimo políc obopínajúcich miestnosť po obvode, sa v knižnici nachádzajú ešte ďalšie dva rady, ktoré sú s dlhšou zo stien rovnobežné, a ktoré tým pádom prechádzajú skrz miestnosť, čím ju fyzicky a aj opticky delia na tretiny. Tieto regály nazýva Adela „nemocnične dlhými” a podobne sa ohľadne nich majú cítiť aj niektorí návštevníci, ktorí uličku najďalej od okna označujú za

„klaustrofobickú.“ Aj cez to však knihovníčky na interiéry oddelenia beletrie vyzdvihujú jeho útulnosť, v kontraste k otvoreným „halovitým“ architektonickým koncepciám.

V tretine miestnosti, ktorá je pri vstupe do miestnosti napravo, a teda pri oknách, sa po obvode nenachádzajú regály, ale dva stoly s počítačmi a dva písacie stoly, pričom sú tieto stoly po obvode ohraničené „bariérami“ zaisťujúcimi súkromie. Okrem toho sa v tejto časti miestnosti, nachádza celkom vzadu ešte jeden okrúhly stolík a bližšie ku knihovníckemu pultu potom ešte druhý, čo tvarom pripomína modernú školskú lavicu a ktorý čitatelia využívajú ako miesto, kam si položila knihy, ktoré si prezatal' vybrali, aby ich tak so sebou nemuseli celú dobu nosiť. Zároveň sa knihovníčky na tento stolík odkazujú v prípade, že je nutné niečo písomne vyplniť. Súčasťou danej časti miestnosti sú aj skrinky, za ktorých dvierkami sa nachádza priestor pre odloženie časopisov, dva menšie gauče a potom ešte jeden dlhší, pričom všetky sú opreté o stoly. Svojimi stolmi a gaučami je tak priestor koncipovaný k dlhšiemu pracovnému či relaxačnému pobytu (Kúrka, 2011, 51).

4.2 Autonómia či vzájomná závislosť?

4.2.1 Organizácia knižnice

Tri rôzne farby predstavujú vizuál jednotlivých oddelení ako na internetovej stránke, tak aj fyzicky, vo forme farebných pruhov zdobiacich cedulky na dverách. O troch oddeleniach na pobočke tak uvažujem v zmysle ich organizačnej, ako aj fyzickej vydelenosti.

V priestore možno aj dnes pozorovať stopy po predošlom usporiadaní, v oddelení náučnej literatúry nimi sú detské kresby nachádzajúce sa na stene. Detské oddelenie je však predošlým zriadením ovplyvnené výraznejšie, keďže sa tu muselo pracovať s priestorom, ktorý pôvodne nebol na knihovnícke účely uspošobený. Keďže už na výraznejšie zmeny v interiéri pre nedostatok financií nedošlo, muselo sa detské oddelenie vysporiadať s členitosťou bývalých kancelárií.

„Od knihovníčky sa dozvedám, že stena s novinkami je tam primontovaná, aby zakryla dieru, ktorá je za ňou, ktorá by inak predstavovala ďalší vchod od knihovníckeho pultu smerom ku knižným regálom.“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

Rozloženie priestoru s ohľadom na jeho funkciu teda nie je zrovna najideálnejšie, vzhľadom na to, že sa knižnica musela prispôbiť stávajúcej budove a nie opačne, kedy by forma nasledovala funkciu.

„Jedna z knihovníčiek predtým pracovala v inej knižnici. Tam, vraj bol na celú knižnicu len jeden priestor, a teda aj jeden knihovnícky pult s jednou knihovníčkou. Keď sa jej pýtam na porovnanie s tou, kde v súčasnosti pracuje, vraví mi, že jej prišlo šikovnejšie a praktickejšie, keď bolo všetko v jednom priestore.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Rôzne nároky kladené na knižničné priestory pritom súvisia s vierou, že zmenou priestoru dôjde aj k premene spoločnosti (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022). Novodobé koncepcie priestorov tak pracujú s premisou, ktorú Lefebvre (1991, 59) sformuloval takto: „nové sociálne vzťahy volajú po novom priestore a naopak.“

Priestorové možnosti knižnice vedú k oddeleniu knižného fondu beletrie a náučnej literatúry, ktoré je niektorými knihovníčkami považované za viac netradičné. Naopak, vydelenie detského oddelenia považujú za funkčné, pričom argumentujú hlukom, ktorý je

deťom vlastný, a ktorý dospelých naopak ruší. Podobne sa aj Kůrka (2011, 30) vo svojej príručke ohľadne stavby knižníc zmiňuje o potrebe vydelenia sveta detí a dospelých, kedy sa detské oddelenie často nachádza vo vyššom poschodí, aby tak dospelí cez neho nemuseli prechádzať, zatiaľ čo o vydelení náučnej sekcie od beletrie sa nezmiňuje.

Kým vydelenie detského oddelenia je vnímané ako správne, rozdelenie oddelenia pre dospelých má obnášať problémy.

„...knižnica tak má tri oddelenia. Od tohto vydelenia sa, podľa nej, odvíja aj neideálne zaradenie kníh.” (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Keď som potom v oddelení dlhšie pobudla, prekvapilo ma, že som v ňom okrem historickej, sociologickej či inej odborovej literatúry natrafila aj na zbierky receptov či príručky ručných prác, a teda názov náučného oddelenia môže pôsobiť zmätočne. Aj napriek zmene priestorovej organizácie sa však počet výpožičiek z radov náučnej literatúry neznížil.

Na rozdiel od detského, sa síce oddelenie náučnej literatúry a beletrie nachádzajú na rovnakom poschodí, no v samostatných miestnostiach za zatvorenými dverami. Každé oddelenie tak má svoj vlastný vstupný priestor so skrinkami a vešiakmi, vlastné „zázemie“ – priestory pre knihovníčky a svoj vlastný systém fungovania. Samostatná miestnosť umožňuje jednotlivým oddeleniam fungovať do veľkej miery autonómne, v priebehu našich rozhovorov ma preto knihovníčky viac rás upozorňovali, že to tak je u nich na oddelení, ale že si nie sú isté, ako to majú kolegyně. Na túto skutočnosť som pritom bola upozornená už v priebehu prvých návštev knižnice.

„Toto samostatné fungovanie oddelení knižnice pričíta charakteru priestoru, ktorý zlúčenie pobočiek neumožňuje aj napriek tomu, že by to bolo vo viacerých ohľadoch efektívnejšie.” (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Materiálne podmienky knižnice zahŕňajúce ako architektúru, tak aj priestorové vzťahy, sú teda knihovníčkami hodnotené ako vyplývajúce na to, aké činnosti sa v priestore odohrávajú (Molotch, 1993, 888).

Na druhú stranu, spoločná budova, financovanie ako aj nutnosť zástupov zasa jednotlivé oddelenia pobáda ku spolupráci. Miera, v akej knihovníčky majú prehľad o fungovaní v ostatných oddeleniach, je tak daná priestorom, ktorý tým, že sa podieľa na spoluutváraní udalostí a objektov, ktoré sa v ňom nachádzajú, pôsobí ako aktívny jednajúci činiteľ (Osman, 2014, 33-38). Tomu, ako knihovníčky svojej roli rozumejú, nám potom

umožnia priblížiť sa objekty, ktorých manipuláciou knihovníčky samé seba ustanovujú (Tilley, 2006, 61).

4.2.2 Cesta knihy do knižnice

Ako už bolo v predchádzajúcej časti načrtnuté, samostatná miestnosť vydeľuje dianie v jednotlivých oddeleniach, ktoré tak majú možnosť realizovať sa zvlášť, mimo iné aj v rámci nakupovania.

„Ohľadne nakupovania nových titulov na oddelenie vraj majú slobodu, a teda nákup stojí na ich uvážení.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

V tomto smere fungujú jednotlivé oddelenia autonómne, na rozdiel od inej knižnici v okolí, sa tu totiž nákup nerieši centralizovane cez vedenie, ale stojí na uvážení knihovníčok. Keďže majú knihovníčky v rámci nákupov možnosť svoju rolu naplňať na základe seba, možno prostredníctvom kritérií selekcie ohľadne nákupov vyčítať to, aký význam priestoru knižnice prikladajú, ako aj to, ako túto svoju rolu reflektujú.

„...a že tu majú knihovníčky obrovskú slobodu, keď môžu objednávať knihy, ktoré chcú. Obvykle sa vraj snažia obsiahnuť všetky novinky, ktoré sú v trendoch, za čo ich čitatelia chvália a vravia im, že to veľmi oceňujú.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Túto možnosť dostať sa k novo vydaným knihám potom knihovníčky považujú za veľkú prednosť ich knižnice, vzhľadom na to, že sa inak v druhej knižnici na novinky čaká neraz aj vyše roka.

„Ďalšou výhodou knižnice je, že o ňu nie je taký záujem, a teda sa tu je možno ku knihám jednoduchšie dostať.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

V detskom oddelení je o novo vydané, ale aj staršie knihy, ktoré sa ale len nedávno na pobočku dostali, až taký záujem, že po tom, čo sú umiestnené do sekcie noviniek, sa o ne majú ísť deti aj mamičky priam potrháť. V tomto zmysle sa knihovníčky usilujú o obsiahnutie toho, o čo podľa nich čitateľ stojí.

„...do úvahy sú brané aj požiadavky verejnosti. Ak sa čitatelia po nejakom titule pýtajú a knihovníčky vyhodnotia, že to má v pohode recenzie a že by to mohlo niektorých čitateľov zaujať, daný titul zakúpia.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Priane čitateľa však nie je jediným kritériom výberu, do knižnice sú totiž vyberané aj knihy s viac výchovným účelom, o čom svedčí aj fakt, že počet kníh náučnej literatúry je

obdobný s počtom krásnej literatúry, i keď sa ich ani zďaleka nevypožičia toľko. Tento postup sa však netýka len náučky, ale aj oddelenia beletrie, kde knihovníčky niektoré tituly nakupujú s tým, že im je jasné, že daná kniha priveľmi na odbyt nepôjde, čo však majú za škodu. Takéto knihy potom knihovníčky pokladajú na stôl vpredu, aby ich týmto spôsobom zviditeľnili.

„Naopak, knihy od istého vydavateľstva, ktoré majú byť zložitejšie, vraj moc nechcú.

Keďže zrovna nejdú na dračku, knihovníčky sa ich snažia dávať práve aj na stôl, kde do nich nakuknú, no zväčša ich vraj nechcú.“ (Terénne poznámky, 23.3.2023)

Knihovníčky tak prostredníctvom kníh, ktoré na stôl pokladajú, prikladajú svojej činnosti symbolický význam (Woodward, 2007, 3-4). A keďže sa identita knihovníčky ustanovuje prostredníctvom matérie, je s ňou neodmysliteľne previazaná a porozumieť jej tak je možné len v nadväznosti k nej (Tilley, 2006, 61). Knihy na stole, ktoré nepredstavujú to, čo by vo veľkom požičiavalo, a teda, čo by sa z obchodného hľadiska vyplatilo, tak vypovedajú o tom, že rola knihovníčky nespočíva len v poskytovaní želanej služby „klientom.“ Tilley (2006, 61) v tomto zmysle objektom prisudzuje schopnosť sprostredkovať nám porozumenie druhým.

Popísaný proces selekcie ukazuje, že knihovníčky sa v rámci svojej role snažia o vyvažovanie záujmu čitateľa a roly, ktorú knižnici prisudzujú. Do knižnice tak vyberajú ako tituly, o ktoré budú mať podľa ich úsudku čitateľa záujem, tak aj knihy, o ktorých súdia, že ich tu treba mať.

Knihy sa však do knižnice majú možnosť dostať ešte jednou cestou a to skrz iniciatívu čitateľa. Tituly, ktoré knižnica dostala darom putujú buď to do políc knižnice alebo v prípade, že tu už daný titul majú, je zastaralý alebo opotrebovanejší, do chodby na poličku kníh, ktoré sú voľne k rozobratiu. Čitatelia sa tak svojimi darmi spolupodieľajú na produkcii priestoru knižnice.

4.2.3 Umiestnenie, radenie a značenie

Spôsob radenia kníh sa v jednotlivých oddeleniach líši. V materií sa tak odráža to, ako priestoru rozumejú knihovníčky, ktoré prostredníctvom materiálnej kultúry túto svoju rolu neustále znovu reprodujú (Tilley, 2006, 61).

V náučnom oddelení je vedené radenie na základe kategórií, i keď by abecedné radenie bolo na obsluhu jednoduchšie, no prednosť má v tomto prípade to, že čitatelia tu hľadajú niečo špecifické podľa oboru.

„Iné kategórie, ako je napríklad chovateľstvo, sa ešte ďalej tematicky delia, no už nad rámec kódu, a teda sú v rámci kategórie chovateľstva, ktorá má svoj špeciálny kód a označenie, knihy o psoch, mačkách a iných poukladané separátne, v troch policiach jedného regálu.“

V rámci radenia, ktoré ide až za rámec jednotlivých kategórií označených kódmi, tak vidno, že sa tu v prvom rade dbá na to, aby boli knihy obsahovo rozdelené, čo najšpecifickejšie.

V detskom oddelení sú knihy zoradené abecedne v rámci kategórií vedených tematicky či vekovo. Keď som sa potom knihovníčke ponúkla, že jej so zaraďovaním kníh pomôžem, vravela mi, že pri kategórií pre najmladších, označenej sivou signatúrou, nemusím byť až natoľko pedantná, keďže im knihy z tejto sekcie majú mladšie deti aj tak sprehádzať.

„Posledná knižka je chytákom, patrí do skupiny sivých signatúr, kde sa ale absolútne neorientujem. Všimam si len, že tam viacej ráz začína abecedné zoradenie, no nakoniec mi knihovníčka hovorí, že aj keď autor začína na písmeno D, nech to šupnem pod B, že je to v tomto prípade jedno.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Knihovníčka ma zároveň upozornila, nech dbám skôr na to, aby boli tituly z knižných sérií zaradené v správnom poradí, aby tak knihovníčky mohli v prípade potreby knihu rýchlo identifikovať. V detskom oddelení teda knihovníčky pokladajú za podstatné, aby čitateľovi pomohli vyhnúť sa situácií, kedy by si mal nechtiac odniesť nenadväzujúci diel série. Z rovnakého dôvodu sa potom poradie v sérií píše ceruzkou aj na prednú stránku.

„Keď knihovníčka v systéme vidí, že si požičali tretiu časť ságy, rýchlo skontroluje vrátenú knihu, kde na prednej strane vidí, že šlo o jej druhú časť, a teda že nedošlo k žiadnemu omylu.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

A teda prostredníctvom zápisu poradia knihy v sérií ustanovujú knihovníčky náplň svojej role. Knihy tak nesú osobné významy, ktoré knihovníčky ich oddeleniu prikladajú, ako aj hodnoty, ktoré si s ním spájajú (Woodward, 2007, 3-4).

Na oddelení beletrie došlo v posledných rokoch k významnej premene. Pôvodne tu boli knihy usporiadané žánrovo, v súčasnosti sa však, s výnimkou dvoch špecifických sekcií, prešlo k abecednému radeniu, a to z nasledujúcich dôvodov:

„Prvým benefitom má, podľa knihovníčiek oddelenia beletrie, byť to, že tak teraz majú na knihy viacej miesta, tým, že jednotlivé žánre od seba nemusia vydeľovať. Za ďalšiu výhodu tohto radenia je považované to, že tak majú čitatelia možnosť zbadat', že ich obľúbený autor tvorí vo viacerých žánroch a nie len v jednom, v ktorom ho pôvodne objavili, ako aj možnosť objavovania kníh, na ktoré by dovtedy nepohliadli. V minulosti sa vraj ľudia zväčša pobrali priamo k polici s určitým žánrom, pričom zväčša ostávali výlučne pri ňom, a tak ani netušili, že sa v knižnici nachádza aj to či ono.“ (Terénne poznámky, 23.3.2023)

Vydelenie teda spočívalo v tom, že sa pri žánrovom radení nechávala medzi jednotlivými kategóriami voľná väčšia prázdna plocha, aby sa tak od seba graficky oddelili a bolo tak napohľad poznateľné, kde čo končí a kde čo začína. To, pre knihovníčky predstavovalo komplikáciu, keďže si tak museli vyratúvať, kde čo umiestniť a zároveň to ukrajovalo z miesta, kam by sa inak mohli zmestiť knihy.

K zmene radenia pritom nedošlo len z praktických dôvodov. Uvedená parafráza zároveň vypovedá o tom, že tým knihovníčky zároveň čitateľom chceli sprístupniť knihy, o ktorých by inak nevedel, a teda svoju rolu nevnímajú len ako poskytovateľiek služieb, o ktoré je záujem, ale že zároveň majú snahu čitateľov nasmerovať k niečomu, čo by ich mohlo zaujať, no o čom dovtedy nevedeli. Materiálna kultúra, tak ako spredmetnenie sociálnych vzťahov (Tilley, 1999, 260 podľa Tilley, 2006, 62), v tomto prípade vypovedá o tom, ako je vzťah s čitateľom zo strany knihovníčiek reflektovaný, a teda o tom, ako svoju rolu ponímajú.

Súčasnú abecednú radu však zároveň s tým, ako zvýznamnilo autora, spôsobilo sťaženie orientácie čitateľa.

„Napadá mi, že ja samotná som si tu na oddelení beletrie ešte nijakú knihu nezapožičala. Pustím sa preto do prezerania kníh. ... Hľadiac z knihy na knihu uvažujem, na čo sa zamerať a zrak sa mi tak zväčša zastaví na už známych tituloch a autoroch, v ktorých vidím oporu.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Jedna pani mala dokonca z tohto dôvodu deklarovat', že knižnicu z tohto dôvodu prestane navštevovať, nakoniec si však na zmenu privykla, a tak sem má chodiť rovnako často ako predtým.

Aby sa na túto zmenu v radení prešlo ľahšie, bol z iniciatívy knihovníčiek na regály umiestnený prehľad spisovateľov podľa žánru, aby sa tak človek mal za čo chytiť. Určitý orientačný bod predstavujú taktiež aj signatúry, ktoré sa na knihách zachovali ako pozostatok starého radenia.

„Na niektorých knihách, ktoré sú ale v menšine, sa nachádzajú rôzne piktogramy, ktoré čitateľovi napovedajú o žánrovej príslušnosti danej knihy. Na chrbte všetkých kníh je nalepená začiatková iniciálka autorovho priezviska, no len na niektorých sa potom ešte nachádzajú ... farebné pruhy. ... Keď som sa knihovníčky spýtala, či pruhy označujú to, že ide o knižnú sériu, mysliac tak na detské oddelenie, kde tomuto vyznačovaniu prikladali veľkú dôležitosť, opravuje ma, že taktiež vyznačovali rôzne žánre, a teda, že jeden z farebných pruhov napríklad označoval dobrodružnú literatúru.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

V priebehu mája však bol tento zoznam kníh na základe žánrov nahradený policami s novinkami a uvažovalo sa aj o zjednotení značenia, a teda o odlepení už neaktuálnych žánrových signatúr. V rámci toho, ako knihovníčky reflektujú svoju rolu, to však problém nepredstavuje.

„Na príklade historických románov mi ukazuje možnosť filtrovania na základe storočia, obdobia, a tak ďalej, a teda oveľa presnejšie, než by to bolo možné v rámci políc. Takto vyhľadávať však vraj vie len málokto, na margo čoho knihovníčka vraví, že to vôbec nevedí, že tak potom sú knihovníčky zavalené dotazmi.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

O tom, že je pre knihovníčky prioritou to, aby vedeli čitateľovi poradiť, napovedá aj mapka, ktorá bola vytvorená pre účely zorientovania sa pri zástupoch v náučnom oddelení. Vypísané sú na nej nespočetné kategórie kníh aj s príslušnými kódmi, no zaznačené tu je aj umiestnenie nábytku, poloha okien či rastliny, ktorá čitateľovi hovorí, ako často ju má zalievať. Mapka mala vzniknúť z dôvodu, že sa tu kolegyne z ostatných oddelení mali zdráhať zastupovať.

„...keď potom jej kolegyne za ňu zastupujú majú si sťažovať, že sa nevedia zorientovať. Kolegyne vraj za ňu moc zastupovať nechcú, lebo sú zvyknuté na to svoje – že vedia presne čo kde je.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Mapka, ktorá vznikla v súvislosti s diskomfortom spojeným so stratou orientácie, tak vypovedá o tom, že knihovníčky považujú za integrálnu časť svojej role to, že majú prehľad v knižnom fonde. Skrz vlastný systém radenia a značenia, ktorý si každé oddelenie vedie

samé, dochádza potom k reprodukcií takto reflektovanej identity. V tomto zmysle sa Tilley (2006, 61) vyslovuje o tom, že bez vecí, materiálnej kultúry, by sme ani nemohli byť sami sebou.

4.2.4 Výzdoba v knižnici

Taktiež vo veci výzdoby majú knihovníčky voľnú ruku. Priestory oddelenia beletrie boli tak na jar dekorované takto:

„Rozkvitnuté tulipány nachádzajúce sa na knihovníckom pulte vraj do knižnice včera priniesla jedna z kolegyň. V tomto kontexte si všímam ďalších ozdôb položených na polici v knihovníckom priestore za pultom. Keď knihovníčke výzdobu chválím, ďakuje s tým, že sa snažia.“ (Terénne poznámky, 23.3.2023)

Knihovníčky sa vo veci výzdoby snažia, a teda na seba preberajú zodpovednosť za vzhľad pobočky. Nielen prostredníctvom nákupu či systému radenia, ale aj skrz výzdobu potom manifestujú svoju autonómiu.

„...rozpráva mi o svojom bývalom pracovisku, ktoré sa malo zmeniť na akúsi betónovú kocku, kde mali zamestnanci len málo osobného priestoru. Priestor sa stal tak strohým, že si na stôl pomaly nemohli dať ani vlastnú šálku.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

V oddelení náučnej literatúry sa tak z boku regálu, ktorý je viditeľný len od knihovníckeho pultu, nachádzajú fotky domácich miláčikov a z vnútornej strany dverí oddelenia zasa plagát vyjadrujúci osobné preferencie.

Na výpožičný pult v oddelení beletrie pritom tulipány zo záhrady predstavujúce kus domova a ozdoby z dovolenky doputovali prostredníctvom kolegyne z iného oddelenia.

„Keď sa knihovníčky pýtam na ozdoby položené na pulte, vraví mi, že tam sú pre šťastie a že im ich doniesla kolegyňa, ktorá v lete zvykne hodne cestovať. Kolegyňa im vždy pritom z dovolenky donesie viaceré a nechá ich, nech si vyberú tie podľa nich najkrajšie.“ (Terénne poznámky, 13.6.2023)

Na tulipány či ozdoby tak možno nahliadať ako na manifestáciu autonómie, ale zároveň aj ako na prvok, ktorý o vzájomných vzťahoch, ktoré sú medzi jednotlivými oddeleniami nadväzované, vypovedá, a ktorý ich ďalej reprodukuje. Materialita nám tak v tomto prípade pomáha porozumieť sociálnej realite, a teda vzťahom medzi kolegyňami, ktoré tu sú nadväzované (Tilley, 2006).

4.2.5 Prepájanie priestoru knižnice

Vo veci čerpania zdrojov funguje knižnica ako „jednotný organizmus,“ kedy s nimi knihovníčky operujú naprieč oddeleniami. V prípade nutnosti, knihovníčky návštevníkov posielajú za lepším počítačom či možnosťou farebnej tlače z oddelenia náučnej literatúry do beletrie, a naopak, za možnosťou nerušeného štúdia zasa z beletrie do náučky. Taktiež aj nákupy s vyšším poštovným sa jednotlivé oddelenia snažia riešiť spoločne.

Nutnosť spolupráce sa však netýka len materiálnych a finančných zdrojov, ale tak isto aj zástupov. Keďže sú na jednotlivých oddeleniach zavedené rozličné systémy, je potrebné, aby boli s rôznymi špecifikami oboznámené aj zvyšné kolegyne pre prípad, že bude treba za niekoho zastupovať.

„Príkladom veci, ktorú musia prediskutovať všetci je limit na počet požičaných kníh – kým v beletrii je to určitý počet, v detskom je ich možno mať požičaných naraz o tri menej, a to vraj preto, že by deti inak knihy niekde zapatrošili. Je nutné, aby každá z kolegyň vedela o tomto rozdielnom čísle v rôznych oddeleniach, aby sa nestalo, že by sa niečo niekomu navyše povolilo – to, by si totiž medzi sebou povedali.“
(Terénne poznámky, 20.2.2023)

Nutnosť oboznámenia sa so špecifickými pravidlami v rámci oddelení teda knihovníčky argumentujú tým, že by sa povedomie o takejto výnimke mohlo v knižnici rozšíriť skrz osobu čitateľa.

Keď som sa po knižnici sprvu pohybovala, nebola som si vôbec istá tým, nakoľko k sebe jednotlivé oddelenia patria. V kombinácii s tým, že jednotlivé oddelenia pozostávajú zo separátnych miestností, ktoré sú medzi sebou nepriechodné, k môjmu zmätku prispel aj ten fakt, že je na čitateľskom preukaze uvedené meno oddelenia, v ktorom došlo ku registrácii. So svojim zmätkom som sa preto obrátila na Hanu.

„V tomto zmysle sa jej potom pýtam na čitateľské preukazy, na ktorých je napísané meno oddelenia, v ktorom ste si ho vystavili. Opravuje ma, že nie je potrebné mať preukazy do každého oddelenia zvlášť, ale že takéto vydelenie slúži len tomu, aby si dieťa nemohlo požičať thriller.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Štúdia materiálnej kultúry pracujú s predpokladom, že veci ustanovujú sociálne významy (Woodward, 2007, 3-4). Separátne vedenie miestností, ako aj matéria preukazu, tak v tomto prípade návštevníkovi hovoria o vydelenosti jednotlivých oddelení. V tomto zmysle pôsobí

materiálna kultúra ako aktér, kedy skrz ňu dochádza k neustálej znovu reprodukcií, legitimácií či transformácií tejto idey vydelenosti (Tilley, 2006, 61).

Zmysel značenia preukazov sa mi potom vyjavil počas besedy v detskom oddelení, keď som si všimla, že zatiaľ čo moja preukážka je biela, tá deti je farebná.

„Jedno z detí vyťahuje z cedulky na krku farebný čitateľsky preukaz na znak toho, že už je dokonca v tejto knižnici zaregistrované. ***Môj vlastný preukaz, ktorý mi bol vystavený v oddelení náučnej literatúry je biely.*“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

Túto skutočnosť som si spojila so slovami Hany o nutnosti rozlíšenia preukazov z dôvodu vekového limitu pre deti. To, že sa tento vekový limit premietol do materiality, ukazuje na dôležitosť, s akou je daná norma v knižnici ponímaná. Skrz farebný preukaz potom dochádza k ďalšej legitimácií vytýčených noriem (Tilley, 2006, 61).

Ako som však neskôr zistila, zmätok ohľadne (ne)prepojenosti priestoru sa netýkal len mňa. Z dôvodu vydelenia po rekonštrukcií sú niektorí dlhoroční čitatelia dodnes zmätení ohľadne toho, kam sa s výpožičkami obrátiť. Kým telefónne čísla sú na stránke uvedené tri – jedno pre každé oddelenie, tak ako je tomu v súčasnosti aj fyzicky v priestore, je pod oddelením náučnej literatúry a beletrie uvedený ten istý e-mail, a teda ako keby stále tvorili jedno oddelenie. Častá je tak situácia podobná tejto:

„Ďalšiemu telefonujúcemu sa knihovníčka predstaví rovnako, no následne ho presmeruje s tým, že u nich nemá nič, že to pravdepodobne bude z detského a následne jej preto nadiktuje číslo. Zmätenie ohľadne vydelenia jednotlivých oddelení knižnice vyslovuje aj mladík, ktorý tu vracia knihy s tým, že nevie, či má ísť do každého oddelenia zvlášť, na čo mu knihovníčka pritaká, a tak sa mladík hneď poberá ďalej.“ (Terénne poznámky, 23.3.2023)

Zmienený mladík pravdepodobne priestor knižnice zakúšal inak, keď si nebol istý tým, či sa priestorová vydelenosť premieta aj do organizácie knižnice. Knihovníčky, ktoré knižnicu vnímajú najmä skrz osobitý režim, ktorý v jednotlivých oddeleniach funguje, potom čitateľov, tým, že ich posielajú do každého oddelenia zvlášť, „tlačia“ do toho, aby taktiež k rôznym oddeleniam pristupovali separátne.

Na rozličnosť v zakúšaní priestoru čitateľov a knihovníčiek som potom narazila aj pri listovaní knihy s ťažnosťou oddelenia beletrie, kedy som si všimla, že sa v nej nachádza aj zápis adresovaný oddeleniu náučnej literatúry.

„...keď nahliadam do knihy sťažností, ktorá sa nachádza pri botníku pri vchode, na ktorej je napísané „oddelenie beletrie,“ všímam si, že sú v nej len tri zápisy za tri roky, pričom jeden zo zapísov je adresovaný oddeleniu náučnej literatúry. Keď sa na to pýtam knihovníčky, vraví mi, že každé oddelenie má svoju knihu zvlášť, a že to je tým pádom zvláštne.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Žitý priestor čitateľov sa od toho knihovníčiek líši pre rozdielne zakúšanie priestoru. Kým čitatelia môžu svojim fungovaním v knižnici (re)produkovat' priestor knižnice, ktorý figuruje viac ako celok, knihovníčky, ktoré sa pohybujú a uvažujú predovšetkým v rámci svojho vlastného oddelenia, priestor zakúšajú ako viac roztrieštený. Čitatelia tak svojou pôsobnosťou priestor knižnice prepojujú.

Podobne ako čitateľ, nútia knihovníčky k tomu, aby sa navzájom zladili, aj vchodové dvere, ktoré je pri odchode z knižnice nutné zakódovať.

„Tým, že je potrebné zaistiť kódovanie dverí a ochranu knižného fondu, museli knihovníčky vytvorit' určitý rozvrh, aby tak mohli čo najviac týchto aktivít rozvrhnúť v rámci otváracích hodín knižnice a nemuseli tým pádom brať cez časy.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

4.3 Knižnica ako mestský verejný priestor

4.3.1 Prístup do knižnice

Daná knižnica spadá pod kategóriu verejných knižníc. Z definície verejných knižníc vyplýva, že sa tak knižnica hlási k tomu, že sú jej fondy prístupné širokej verejnosti, čo v praxi znamená, že by ich tak mal môcť využívať každý bez rozdielu. To, čo si však pod verejnosťou takýchto priestorov predstaviť, nie je jednoznačne dané – zatiaľ čo knižnica je návštevníkom sprístupnená len vo vyhradených otváracích hodinách, pre námestia, ktoré taktiež možno za mestský verejný priestor považovať, podobné obmedzenie bežne neplatí.

Pospěch (2013) tak, ako aj iní autori, tento aspekt verejnosti preto nevníma skrz jeho právnu definíciu, a teda mestský verejný priestor neponíma ako niečo, čo by bolo možné postihnúť menovaním určitých atribútov, ale skrz mieru jeho prístupnosti. A keďže je miera prístupnosti vyjednávaná v rámci sociálnych procesov, predstavuje takto konceptualizovaný mestský verejný priestor konštrukt. Podľa Pospěcha (2013) sa mestský verejný priestor utvára každodenným zámerným aj nezámerným jednaním jednotlivých aktérov, ich konfliktov ohľadne výkladu a významu priestoru, ako aj procesmi vnútornej a vonkajšej regulácie.

Výklad aspektu verejnosti, ktorý sa uplatňuje v danej knižnici, bol potom explicitne vyslovený, keď ho knihovníčka vysvetľovala deťom počas ich prvej návštevy v knižnici.

„Ako príklad neverejnej knižnice uvádza knižnicu medikov, a teda knižnicu, ktorej knihy nedokáže čítať len tak hocikto. Ich knižnica je naopak verejná, čo znamená, že do nej má prístup každý.“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

Následne sa knihovníčka s deťmi rozprávala o tom, či preukaz predstavuje legitimáciu k vstupu.

„Keď sa detí pýta, či sem má prístup aj ten, čo čitateľský preukaz nemá, odpovedajú zhodne: „Nie!“ Tento predpoklad však knihovníčka vzápätí vyvracia a vysvetľuje, že v knižnici môžu pobývať, prezerat' si a študovať knihy aj bez preukazu. Čitateľský preukaz je však potrebný v prípade, že majú záujem si knihy so sebou požičať domov.“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

Preukaz sa teda uplatňuje len v prípade výpožičiek, z dôvodu, že sú naňho naviazané kontaktné údaje, cez ktoré sa potom knihovníčky v prípade potreby vedia s čitateľmi spojiť, a teda účelom preukazu nie je legitimácia vstupu.

Preukaz taktiež nepredstavuje podmienku ani pre využívanie služieb ako je tlač, či prístup na internet cez stolový počítač.

„Po tom, čo sa jej poďakujem a odpovedám jej, že doklad netreba, sa ma ešte pýta či to do počítača nahodí ako tlač anonymného návštevníka, na čo jej vravím, že tu mám z beletrie preukaz, aj keď vlastne neviem, kam táto otázka mierila. Odpoveď sa mi vyjasní, keď mi vzápätí z knižnice príde e-mail o potvrdení platby.“ (Terénne poznámky, 9.3.2023)

Pre ochranu elektroniky sa teda, na rozdiel od kníh, neprístupuje k tomu, že by čitatelia museli skrz preukaz uviesť svoje kontaktné údaje.

Potrebe časového limitu na počítač som spočiatku nerozumela, keďže o túto službu veľký záujem nebýva a keďže je v knižnici navyše po neobmedzenú dobu dostupná wi-fi. So svojim zmätkom som sa preto obrátila na knihovníčky, ktoré mi vysvetlili, že je tento limit daný skôr pre prípad potreby, kedy im napríklad do knižnice chodieval pán, u ktorého mali podozrenie, že v knižnici onanuje. Pána však nemohli diskriminovať tým, že by ho z knižnice vykázali bez toho, aby bol najskôr pristihnutý pri čine, čo má podľa nich súvisieť s charakterom jej verejnosti. Na margo toho, že by knihovníčky niekomu niečo pre podozrenie nepovolili, mi knihovníčka odvetila, že s tým nemajú čo robiť, že by to bola diskriminácia. Mestský verejný priestor knižnice je v tomto prípade utváraný zmieneným výkladom, ktorý hovorí o tom, že v knižnici sa vo veci užívania jej priestorov a služieb nesmie diskriminovať, a jednaním jednotlivých aktérov, ktorí tak v tomto prípade nezasahujú, dokým sa ich podozrenie nepotvrdí naisto.

Knihovníčky však nezasahujú len reaktívne, ale aj preventívne, avšak nie skrz vlastný zásah, ale prostredníctvom priestoru, ktorý má nežiadúce činnosti potlačovať. Knihovníčky tak v reakcii na incident pristúpili k zmene rozloženia nábytku, kedy boli počítače presunuté bližšie ku knihovníckemu pultu.

„V minulosti sa vraj stoly s počítačmi nachádzali celkom vzadu a viac dopredu, kde na ne knihovníčky od pultu vidia, boli posunuté až v reakcii na pána...“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Presunutie stolov dopredu však nepredstavuje len zmenu materiálnych podmienok, ale má aj svoj symbolický aspekt, kedy má blízkosť ku výpožičnému pultu vyjadrovať možnosť dohľadu. Oba tieto faktory, ako súčasť toho, čo priestor utvára (Molotch, 1993, 888), potom na dianie v knižnici, na to čo sa v nej odohráva a čo je naopak potlačené, vplývajú.

Rovnaký režim však neplatí pre všetky priestory v knižnici. Dvere od WC sú tu totiž bežne zamknuté, a tak si je potreba kľúč vypýtať u knihovničiek.

„Vzápätí sa ma pani učiteľka pýta na to, kde je WC, na čo jej odpovedám, že sa spýtam knihovničky na kľúč. Tá, potom pani učiteľke vysvetľuje, kde detské WC je a že je otvorené, zatiaľ čo WC pre dospelých sa nachádza na prízemí a je k nemu potrebný kľúč.“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

A teda nie všetky priestory sú sprístupnené v rovnakej miere.

4.3.2 Flexibilita poriadku

O pravidlách fungovania v knižnici sa má čitateľ možnosť dozvedieť z internetovej stránky knižnice. Tri zákazy sú však v knižnici sprítomnené fyzicky vo forme cedúľ.

„Taktiež aj dvere beletrie sú, tak ako vždy, zatvorené. Tým pádom si mám na dverách možnosť prezrieť tri piktogramy s preškrtnutým mobilným telefónom, jedlom a pitím...“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Na základe balíčku vedenia týkajúceho sa knižnice intuitívne chápem zákaz telefónu ako nevzťahujúci sa k jeho používaniu, ale skôr všeobecne k hluku. Knihovnička deťom tento implicitný predpoklad odôvodňuje takto:

„Knihovnička potom deťom vysvetľuje, že v knižnici treba byť potichu, aby neboli rušené tie deti, ktoré si tu chcú v tichosti čítať.“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

Zákaz jedla a pitia má mať zasa súvis s ochranou kníh.

„Knihovnička na to prikyvuje, no zároveň dodáva, že je to aj kvôli pachu, čo objasňuje tým, že by si určite nechceli požičať knihu, ktorá je zamastená a smradľavá, na čo deti vehementne prikyvujú.“ (Terénne poznámky, 26.1.2023)

Príslušnému balíčku vedenia hovoriacom o pravidlách interakcie a zaisťujúcom adekvátne správanie sa teda deti musia najprv naučiť, aby tak tieto zdieľané významy spojené s miestami mohli ďalej skrz svoje každodenné správanie (som tu potichu) a ponímanie významu priestoru (v knižnici sa pobýva v tichosti) reprodukovať (Pospěch, 2013, 89).

Jedným zo spôsobov, akým sú potom tieto významy, na ktorých je naša kultúra založená, prenášané, prijímané a utvárané sú vzťahy medzi ľuďmi a objektmi, a teda spôsob, akým s materiálou interagujeme (Woodward, 2007, 14). Cedule tak v tomto prípade nepredstavujú len prostý odraz už existujúcich ideí, ale vo vzťahu ku verejnému poriadku fungujú ako médium, skrz ktoré dochádza k jeho neustálej znovu reprodukcií a legitimácií (Tilley, 2006, 61). Aj napriek tomu, že potom pravidlá správania v knižnici už intuitívne poznáme, je pre ich ďalšiu reprodukciu dôležitá ich materiálne stelesnenie v podobe cedule. Ak potom Woodward (2007, 3-4) hovorí o tom, že ľudia prostredníctvom vecí svojej činnosti prikladajú symbolické významy, dalo by sa otvorenie dverí oddelenia, ktoré sú po väčšinu času zatvorené, a čitateľ tak má možnosť si pred vstupom do oddelenia dané cedule prezrieť, interpretovať ako gesto toho, že na dané podmienky prístupuje.

Ani jeden z týchto zákazov však nie je absolútny.

„Ich dcéra, ktorá má v puse lízatko, vyzerá byť moc malá na to, aby si tu niečo vybrala. Tieto domnienky vyslovuje aj manželský pár, ktorý stíšeným hlasom medzi sebou prehodí, že detské je potom ešte o poschodie vyššie. Onedlho na to sa knižnicou rozvoní ženin telefón, ktorý dvíha so slovami: „Ahoj, som v knižnici.“ Krátko po tom, čo sa žena opýta, čo osoba na druhej strane telefónu potrebovala, telefón pokladá.“ (Terénne poznámky, 5.4.2023)

Aj cez to, že návštevníci knižnice intuitívne vedia, čo „by sa nemalo,“ je na ich výklade, či je alebo nie je konkrétna vec v istej miere a v danej situácii akceptovateľná. Obdobne postupujú aj knihovníčky, na ktorých úsudku vymáhanie poriadku závisí. Skrz zmenu chápania zdieľaných významov potom potencionálne môže dôjsť k premene mestského verejného priestoru (Pospěch, 2013, 76-80).

Časový limit týkajúci sa užívania počítača je ďalším príkladom pravidla, ktorého sa vždy nie je nutné pevne pridržiavať. Knižnica umožňuje využívať zdarma internet na počítači určitý počet minút denne, pričom sa počítač po vypršaní stanoveného limitu sám vypne. Ak však knihovníčky daného človeka poznajú, môžu mu tento denný limit predĺžiť.

„Okrem toho knižnica umožňuje na počítači využívať zdarma internet určitý počet minút denne. Ak daného človeka pozná, zdvojnásobí mu denný limit, viac už však nie, lebo by to bolo nefér voči ostatným, čo by na túto službu čakali.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Obdobne knihovníčky postupujú aj v prípade nutnosti zaplataenia pokuty.

„Eva prísne netrvá ani na zaplatení pokuty, kedy panej, ktorá pri sebe nemá potrebný obnos peňazí, vraví, že to je v poriadku, že zaplatí nabudúce.“ (Terénne poznámky, 18.4.2023)

Takáto prax je teda podmienená tým, že čitateľ knižnicu navštevuje už dlhodobo a teda podľa knihovníčiek rolu zohráva to, či danú osobu z videnia poznajú. V tomto zmysle knižnica plní socializačnú funkciu, kedy skrz ňu dochádza k súžitiu s neznámym druhým (Kostroň, 2011 v Pospěch, 2013, 81-82).

V knižnici však nefungujú len pravidlá, ale čitatelia majú taktiež aj možnosť vyjadriť svoje pripomienky v knihe sťažností, a teda v tomto zmysle funguje vzťah čitateľ-knihovník obojstranne. Skrz danú knihu potom dochádza k znovu reprodukcií či potencionálne aj k transformácií tohto vzťahu (Tilley, 2006, 61).

4.3.3 Systém výpožičiek – dozor či dohľad?

Vo svojich poznámkach som si uvykla výpožičný pult nazývať ako knihovnícky práve z dôvodu, že som ho podvedome vnímala ako miesto knihovníčiek, ktoré čitateľovi nenáleží, a ktoré ho od nich vymedzuje.

„Keďže do oddelenia zrazu prichádza viacero návštev, sadá si Klára za knihovnícky pult. Ja spočiatku stojím za „plexisklom,“ ktoré sa nachádza medzi priestorom knihovníčok a medzi čitateľom, keďže do tohto priestoru nechcem vstúpiť bez vyzvania, lebo ho vnímam ako akúsi bariéru.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Pult síce v oddelení beletrie predstavuje aj fyzickú hranicu, keď priestor knihovníčiek vydeľuje od toho, ktorý je prístupný čitateľom, zároveň to však nie je len materiálny aspekt veci, čo vplýva na sociálny život v knižnici. Rovnako dôležitým je totiž v tomto prípade aj symbolický význam spojený s pultom (Woodward, 2007, 14), ktorý sa prejavil práve v zdráhavosti, s akou som za pult vstúpila aj napriek tomu, že mi v tom fyzicky nič nebránilo.

O pulte, ako o bariére, sa potom vyslovili aj Eva so Sárou.

„Keď sa Sáry s Evou pýtam či sem plexisklo pribudlo počas covidu, súhlasne mi prikyvujú. Eva mi vysvetľuje, že pôvodne v knižnici z dôvodu možnej infekcie nosili plastové chrániče, aké sa nosili aj na úradoch či v obchodoch, no potom im návštevníci mali poradiť, aby si miesto toho zaobstarali ako ochranu sklo. Eva plexisklo popisuje ako akúsi ochranu ich priestoru či „bubliny,“ kedy sa tak

v porovnaní s minulosťou teraz už nestáva, aby sa im niekto naklonil do ich osobného priestoru.“ (Terénne poznámky, 13.6.2023)

„Plexisklo“ teda prvotne na pult pribudlo z dôvodu ochrany pred infekciou. V knižnici však ostalo dodnes, keďže sa osvedčilo ako prvok, ktorý knihovníckam umožňuje udržať si svoj osobný priestor. Ako spredmetnenie sociálnych vzťahov, tak výpožičný pult prostredníctvom svojej prítomnosti o týchto vzťahoch vypovedá o tom, čo ostáva nevysloveným (Tilley, 1999, 260 podľa Tilley, 2006, 62).

Kúrka (2011, 30 a 52) zároveň výpožičný pult charakterizuje ako kontrolný bod v zmysle toho, že predstavuje priestor určený k tomu, aby bol v ňom čitateľ kontrolovaný elektronicky i vizuálne. Z tohto dôvodu má potom byť pult umiestnený tak, aby ho čitateľ neprehliadol a zároveň tak, aby mal knihovník dobrý výhľad do priestoru. Takýto kontrolný bod predstavuje pult aj v danej knižnici. Výpožičný pult sa tu nachádza priamo naproti dverám, pričom pri vchode do miestnosti má človek po jednej ruke skrinky a po druhej zasa vešiaky. Keď teda návštevník vstupuje do miestnosti a chce sa dostať ku knižnému fondu, nevyhnutne musí prejsť najprv okolo skriniek a vzápätí sa už ocitá u výpožičného pultu.

V tomto zmysle sa pult vyslovuje o režime, ktorý v knižnici platí, a ktorý sa tak skrz neho fyzicky prepisuje do priestoru. Pult však neodráža už len zavedené vzťahy v knižnici, ale zároveň skrz neho neustále dochádza k ich ďalšej znovu reprodukcií a legitimácií (Tilley, 2006, 61). Vplyv prítomnosti pultu mi potom popisovala Klára, keď som sa jej pýtala na jeho význam.

„Absencia výpožičného pultu u nich v knižnici by sa tak, podľa nej, zneužívala, keďže tu nemajú senzory.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Čitatelia túto správu o dohľade v knižnici vnímajú, sú preto vo veci východzieho stavu kníh proaktívny.

„Pri požičiavaní poškodených kníh vraj čitatelia tento stav pri požičiavaní hlásia, aby to nebolo na nich, preto im často pani knihovníčky samé rovno povedia, že o poškodení vedia (majú ho v poznámke v počítači).“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Výpožičný pult, ako prvok ustanovujúci sociálne významy, potom poskytuje možnosť dozvedieť o tom, ako knihovníčky rozumejú roly, ktorú skrz jeho užívanie ustanovujú (Woodward, 2007, 3-4).

„Klára mi vysvetľuje, že odloženie vecí do šatne nevymáha, a že ho vyžaduje len v prípadoch, kedy vidí, že si niekto sadne za stôl, a že plánuje v knižnici dlhšie pobudnúť. Tento fakt mi vysvetľuje tým, že zo svojho miesta (knižničného pultu) nič nevidí, tak preto je opatrnejšia.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Rola knihovníčky zahŕňajúca aj ochranu knižného fondu je tak skrz výpožičný pult, ako centrálny prvok knižnice, ďalej reprodukováaná a legitimizovaná. V tomto zmysle je kultúra, rola knihovníčky, s materiálnou kultúrou, výpožičným pultom, navzájom spojená v dialektickom vzťahu, kedy sú tieto dva prvky navzájom neoddeliteľne späté tým, že jeden druhého z časti utvárajú. V dôsledku toho by sme tak bez vecí, materiálnej kultúry, nemohli byť sami sebou (Tilley, 2006, 61).

Inú formu kontroly predstavuje zrkadlo v detskom oddelení, ktoré si návštevník bežne ani nevšimne.

„Taktiež pozorujem, že sa vpravo od výpožičného pultu na strope nachádza zrkadlo, ktoré knihovníčke z pultu umožňuje vidieť, čo sa deje na druhej strane miestnosti za regálom, kam by inak nemala šancu vidieť a naopak, ja, čo sa nachádzam na opačnej strane, vidím, čo sa za knihovníckym pultom deje.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Na zrkadlo by bolo možné nazerať ako na implicitné vyjadrenie nedôvery, avšak jeho obojstrannosť zároveň vypovedá o tom, že v priestore knižnice nepanuje totálna kontrola, ale že je tento vzťah viacznačný.

4.4 Robí ešte kniha knižnicu?

4.4.1 Premena knižníc: od zmeny funkcie k priestoru

Účel knižníc sa v priebehu času výrazne menil, Kúrka (2011, 23) preto knižnicu charakterizuje ako „živý organizmus.“ Ku príkladu, podľa Scottovej (2011), spočíva v súčasnosti rola knižníc v nasledujúcich aspektoch: v prístupe k informáciám, podpore sociálnej inkluzivity a začlenenia, podpore občianskej angažovanosti, zvýšení miery prístupu ku zdrojom a zapojenia sa do komunity. Aby sa tieto zábery moderných koncepcií mohli naplniť, je nutné, aby ľudia v knižnici aktívne trávili viac času – nemá tak ísť už len o miesto, kde si výpožičku vezmeme a odídeme, ale organizujú sa tu najrozličnejšie aktivity, práve v súlade s niektorými rolami, ktoré na seba knižnice prevzali (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022). Podobne aj Lefebvre (podľa Osman, 2014, 33-38) priestoru rozumie ako procesu, kedy objekty, ktoré sa v ňom nachádzajú a udalosti, ktoré v ňom prebiehajú, zároveň spoluutvára.

Zámery podobné tým, ktoré menovala Scottová (2011) možno nájsť aj v texte výročnej správy⁷ knižnice, ktorá predstavovala miesto môjho výskumu.

Prvou z funkcií, ktorú v knižnici možno nájsť, je knihovnícka činnosť. Tento záber by bolo možno označiť za viac tradičný, avšak s tým, že nezahrňuje len požičiavanie kníh či periodík, ale navyše aj CD nosičov.

„V knižnici, kde bola predtým zamestnaná, taktiež bolo viac služieb pre nevidiacich. V knižnici, kde pracuje v súčasnosti majú len audio knihy...” (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Tieto služby sú tu teda koncentrované celkom zámerne, v rámci snahy o inkluzivitu. Z rovnakého dôvodu sa potom priestory knižnice stali po rekonštrukcii budovy bezbariérovými.

V rámci informačnej činnosti knižnica návštevníkom ponúka možnosť byť určitú dobu zdarma na internete. Oddelenia beletrie a náučnej literatúry tak sú vybavené stolovými počítačmi. Za svoj pobyt som však počítač videla využívať len jedného pána, ktorý ale knižnicu zrejme navštevuje pravidelne. Avšak aj keď nie je táto služba moc využívaná, je

⁷ Z dôvodu anonymizácie daný zdroj nemôžem náležite odcitovať

významná z dôvodu, že ju podľa knihovníčiek majú využívať najmä ľudia, ktorí bežne k internetu prístup nemajú.

„Práve oni majú byť skupinou, ktorá internet v knižnici prevažne využíva.

Všeobecne však záujem o túto službu poklesol...“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

V tomto zmysle sa tak knižnica prihlásila k v súčasnosti prevládajúcemu programu knižníc hlásiacemu sa k snahám o podporu sociálnej inkluzivity a zvýšeniu miery prístupu ku zdrojom (Scott, 2011).

Výchovný aspekt je v priestore knižnice možno badať pri pohľade do detského oddelenia, kde sa skrýva zhmotnený v policiach s novinkami, ktoré sú na oddelení umiestnené aj cez to, že sú vzhľadom k výške detí neprimerane vysoké.

„Keď som sa pýtala na to, či sa im stáva, že by nejaké dieťa do vyšších políc nedočiahlo a že by videli, že sa potom hanbí požiadať o pomoc, odvetila mi knihovníčka, že to niekedy vidia, ale že ich nechávajú chvíľu sa „potrápiť“, lebo to berú ako súčasť toho, že sa naučia samostatnosti, ale že väčšinou tam s nimi aj tak sú rodičia. Rodičia však vraj taktiež deti vedú k tomu, aby si napríklad pokutu vybavili sami, aj keď vidno, že sa ich dieťa za nich schováva a že sa hanbí priznať, že má dostať pokutu.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Ako rodičia, tak aj knihovníčky sa tak svojou pôsobnosťou snažia deti viesť k tomu, aby si dokázali samé poradiť. To, ako je v knižnici s privysokým regálom manipulované, nám tak potom umožňuje porozumieť výchovnej roly, ktorú na seba knižnica preberá (Tilley, 2006, 61).

Okrem komunitného centra, plnia vzdelávaciu či osvetovú rolu v knižnici aj letáčky položené na stole s počítačmi.

„Ďalej si všimam, že sú na stoloch s počítačmi umiestnené dva papiere, ktoré upozorňujú na dôležitosť aktualizácií a dvojfaktorového overovania.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

4.4.2 Priority knižnice – prípad klaustrofobickej uličky

Svoje dojmy z uličky, ktorá je na oddelení beletrie najdlhšia, a ktorá sa nachádza najďalej od okna, som si zaznamenala takto:

„Keď pomedzi police prechádzam, prirodzene sa vyhýbam tomu, aby som prešla okolo niekoho iného a radšej si tak spravím obchádzku, keďže sa mi tieto priestory javia pomerne úzke.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

To, že podobný dojem zdieľajú aj niektorí iní čitatelia som sa dozvedela vďaka tomu, že knihovníčky v priebehu našich rozhovorov na tento fakt opakovane poukazovali, keďže práve zvažovali, ako daný diskomfort vyriešiť.

„Knihovníčka mi ukazuje na dlhú uličku, a pýta sa ma, čo si o nej myslím, na čo sa jej priznávam, že mi príde neprijemná, tým ako je dlhá a úzka. Knihovníčka mi na to pritaká a prezradza mi, že ju už viacerí návštevníci označili za „klaustrofóbnu,“ a že sa pri plánujúcej prestavbe nábytku s tým pokúsia niečo urobiť.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

V tomto kontexte ma knihovníčka upozornila na rozpor žitého priestoru, tým, ako ho návštevníci knižnice zakúšajú v každodennosti, s reprezentáciami priestoru, a teda tým, ako je na základe predpisov koncipovaný (Lefebvre, 1991, 33).

„Následne však dodáva, že bol v oddelení minulý týždeň vozičkar a že nemal problém prejsť, keďže sú rozostupy medzi jednotlivými policami dané v súlade s predpismi, a teda, že ide skôr o vec pocitu.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

Pri uvažovaní o tom, ako uličku rozšíriť, sa však ukázalo, že z dôvodov obmedzenej kapacity priestoru nepôjde daný zámer uskutočniť bez toho, aby to šlo na úkor niečoho iného.

„Zároveň mi ukazuje, že by klaustrofobickú uličku navyše ešte posunula bližšie, smerom k oknám a ku gauču. Mne sa toto riešenie nezdá optimálne, a tak sa Hane vyslovujem s obavou, že by potom zasa polica bola príliš blízko gaučom, čo by ale znamenalo diskomfort pre tých, ktorí by na nich sedeli, či pre tých, ktorí by okolo ľudí sediacich na gauči chceli prejsť. Hana ma vyzýva, nech si na gauč sadnem, aby si situáciu vedela lepšie predstaviť. Keď potom Hana súhlasí, že by to bolo moc natesno, uvažuje o presune stolov...“ (Terénne poznámky, 24.5.2023)

Tým, že sú knihovníčky pre nedostatok priestoru nútené zvažovať, aký záujem či funkciu priestoru uprednostniť, sa potom v návrhoch riešení ukazuje to, aký význam priestoru oddelenia beletrie prikladajú.

„Gauče by od stolov s počítačmi posunuli dozadu na miesto písacích. ... Hana vnesie obavu, či by to nebol problém, na čo sa knihovníčka pousmeje a odpovedá jej, že tie stoly nikto nevyužíva, a že ich počet bol už pred rokom zredukovaný. Na druhú stranu, sa zhodnú na tom, že stolík vpredu je využívaný.“ (Terénne poznámky, 24.5.2023)

V zadnom rohu knižnice by sa tak mala utvoriť akási zóna určená k relaxačnému pobytu, zatiaľ čo písanie stoly by boli ako miesto pracovného pobytu z oddelenia odstránené. Odstránenie písacích stolov teda ako riešenie vyvstáva z dôvodu ich nevyužívania, a teda tu tak pri utváraní podoby priestoru ako priorita vystupuje pocit, ktorý má čitateľ z priestoru predstavujúci rovinu priestorov reprezentácií. Poukazujúc tak na vzájomné spoluutváranie sociálna s priestorom, príkladá Lefebvre (1991, 85) procesu produkcie priestoru prívlastok „sociálny.“ A teda v tomto pojatí priestor vystupuje ako sociálny produkt, ktorý je kontinuálne prostredníctvom sociálnych vzťahov utváraný.

Na druhú stranu, vyslovila Hana obavu v zmysle toho, že by knižnica stolmi k práci disponovať mala. V tomto zmysle sa Hana odkázala k štandardom, reprezentáciám priestoru, ktoré sa knihovníckych priestorov z hľadiska ich účelov týkajú. Podľa druhej knihovníčky by sa však funkcia miesta pracovného pobytu z knižnice celkom nevytratila.

„Absenciu stolov ako problém nevnímam, keďže ako študovňa slúži časť v oddelení náučnej literatúry.“ (Terénne poznámky, 24.5.2023)

Skrz riešenie problému klaustrofobickej uličky tak ďalej dochádza k sociálnej reprodukcií oddelenia beletrie ako miesta koncipovaného k dlhšiemu relaxačnému, no nie už pracovnému pobytu. Zároveň však prípad klaustrofobickej uličky ilustruje, že to, ako priestor zakúšajú návštevníci knižnice môže byť v rozpore s jeho reprezentáciami.

4.4.3 Postavenie kníh

V súvislosti s modernými koncepciami sa rôzni autori o knižniciach vyjadrujú ako o „centrách komunity,“ „verejných námestiach,“ či „miestach stretávaní a akcií“ (Mattern, 2014; Waxman 2006). K regálom sa preto za týmto účelom pridali rady počítačov, dlhých stolov a mäkkých sedadiel, ktoré človeka vyzývajú k dlhšiemu pobytu. V prípade škandinávskych koncepcií tak začínajú byť veci, ktoré ešte pred pár rokmi boli pre knižnicu charakteristické, ako je množstvo kníh či výpožičný pult, naopak upozadené (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022; Mattern, 2014). Ponúka sa preto otázka, či je knižnica vlastne ešte stále primárne o knihách.

Podobne aj Kúrka (2011, 31-32) poukazuje na to, že veci, ktoré by predtým boli v knižnici nevidané, ako napríklad možnosť občerstvenia sa z automatu sa v súčasnosti začali implementovať v rámci snahy o spríjemnenie pobytu čitateľovi, a tak je v súčasnosti návštevník k tejto aktivite priam pobádaný.

„Druhá knižnica taktiež mala umiestniť do knižnice automat na kávu. Klára pokladá za absurdné, že by sa pre automat malo utvoriť miesto na úkor kníh, čo ešte podčiarkuje ten fakt, že takýto krok ich navyše ohrozuje.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Klára sa preto vyjadruje v zmysle toho, že tak knižnica podniká kroky, ktoré ocení čitateľ, no ktoré sú na druhu stranu nevýhodné pre knihy.

Termín „materiálna kultúra“ sa v sebe snaží postihnúť vzájomnú previazanosť sociálna s matériou, a teda to, že jedno od druhého nemožno vydeliť (Woodward, 2007, 3-4). Ak potom Kláru znepokojuje to, ako je s knihami narábané, vychádza z pojatia knihy ako prvku, ktorý nie je len prostou matériou.

„To, Kláru rozčuluje, pretože, kniha pre ňu nepredstavuje len ďalší obchodný artikel. Vraví mi, že pre ňu kniha nie je len vecou či písmenkami, ale popisuje ju, ako zvláštny artefakt, ktorý má v sebe symbolický náboj.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Takéhoto pojatia matérie potom ústi do premisy, že spôsoby, akými s materiálnou kultúrou interagujeme sa podieľajú na utváraní našej kultúry a spoločnosti (Tilley, 2006, 61).

„Navyše sa má istá knižnica v okolí predávať ako supermarket tým, ako sa snaží čitateľov do knižnice prilákať...“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Vzhľadom na zmienené východiská, sa tak štúdiá materiálnej kultúry v prvom rade sústredia na vzájomné vzťahy medzi ľuďmi a objektmi, a teda na to, ako ľudia predmety používajú a zároveň na to, čo objekty ľuďom umožňujú a ako na nich vplývajú (Woodward, 2007, 14).

Materiálna kultúra podľa Tilleyho (2006, 62) predstavuje spredmetnenie sociálnych vzťahov. K tomuto princípu sa odkazuje aj Klára, keď hovorí o tom, ako pre ňu to, ako je s knihami manipulované, vypovedá o hodnotách v spoločnosti.

„Podľa Kláry sa vzťah ku knihám v priebehu rokov zmenil. Knihy sa im v poslednej dobe vracajú viac poliate, a čitatelia ich neraz vyťahujú z tašky, kde majú nákup, čo má Klára za nepredstaviteľné, no na čo čitateľov neupozorňuje, aj keď by na to v minulosti bolo upozornené. Klára dokonca uvažuje nad tým, či sa nezmení miesto kníh v spoločnosti, prípadne či celkom nevymiznú, no nakoniec prichádza k tomu, že si v metre všíma, že ľudia si moc čítačky nenosia a že si celkom dosť so sebou nosia knihy. Knihy dáva Klára do paralely s nábytkom. Nábytok bol vraj kedysi

drahý a každý kus bol istým spôsobom vzácny, avšak v súčasnosti sa prístup k nemu zmenil.” (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Štúdiá materiálnej kultúry však neoperujú len s tým, že by veci mali schopnosť v sebe odrážať už existujúce sociálne významy, ale nahliada na ne ako na prvky, ktoré tieto významy zároveň ustanovujú (Woodward, 2007, 3-4). Keď potom Klára nesúhlasí so snahami inej miestnej knižnice, dáva ich do súvislosti s tým, ako v ich dôsledku dochádza k interakciám s knihami.

„Taktiež aj knihy majú vracat’ v horšom stave, čo Klára dáva do súvislosti s prístupom a prezentáciou druhej knižnice.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Materialita, a teda samoobslužné zariadenie či výpožičný pult teda nepredstavujú len prostý odraz už existujúcich ideí, hodnôt či sociálnych vzťahov. Tilley (2006, 61) sa v tomto zmysle o materiálnej kultúre vyslovuje ako o médiu, skrz ktoré dochádza k ich neustálej znovu reprodukciám a skrz ktoré sú legitimizované a transformované.

Kúrka (2011, 23) sa vo svojej príručke o stavbe knižníc vyslovuje o tom, že budova knižnice by mala reprezentovať jej zmysel a ciele. Pri pohľade na budovu knižnice je mi jasné, čo očakávať. Knihy, ktoré pri pohľade na budovu vidím, mi automaticky asociujú knižnicu, ostatne tak, ako mi pri názve „knižnica“ bezprostredne naskočia knihy. Kniha, ako symbol, teda okoliu predstavuje identitu knižnice. V tomto zmysle Woodward (2007, 14) vzťahy medzi objektmi a ľuďmi identifikuje ako jeden zo spôsobov, akými sú významy, na ktorých je kultúra založená, prenášané, prijímané a utvárané. Možno tak hovoriť o tom, že skrz exteriér budovy dochádza k reprodukciám identity knižnice ako miesta, pre ktorého chápanie majú byť ústredné knihy. Podobne, sa majú iné knižnice svojim vizuálom usilovať o otvorenosť, ktorá by podnietila sociálnu integritu (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022).

Ústredné postavenie kníh pritom nie je vyjadrené len implicitne prostredníctvom exteriéru budovy, ale zmieňujú sa o ňom aj knihovníčky.

„Široký knižný fond oceňujú aj návštevníci knižnice, ktorý sa sem preto majú schádzať aj z okolitých obcí, kde v knižniciach toho toľko nie je. Ako sa tak obzerám po miestnosti, všimám si, že sú police knihami „narvané,” keď musia knihy mnoho ráz ležať na sebe aj vodorovne, aby sa všetky do políc vošli.” (Terénne poznámky, 20.2.2023)

V prípade danej knižnice teda knihy predstavujú centrálny prvok. Nemožno tak hovoriť o tom, že by v tomto prípade šli do úzadia.

4.4.4 Individuálny prístup

„Individuálny prístup“ je slovným spojením, ktoré často knihovníčky používajú, keď chcú vyjadriť, o čo sa v ich knižnici usilujú.

„Hana priznáva, že sa dokonca uvažovalo aj o tom, že by sa počet zamestnancov znížil v dôsledku toho, že by sa do jedného z oddelení dali kamery. To, by znamenalo, že jedna knihovníčka by naraz musela obiehať dvoje oddelenia. Takéto zriadenie však Hana pokladá za nezmyselné. Jednak z dôvodu, že by sa knihovníčka nabehala a hrozilo by, že sa počas jej neprítomnosti náhle utvoria fronty a jednak preto, že čitatelia vyžadujú individuálny prístup.“ (Terénne poznámky, 17.1.2023)

Keď som túto frázu počula po prvý raz, nevedela som, čo si pod ňou predstaviť. Po každom pobyte v oddelení beletrie som si však zaznamenala niekoľko situácií podobnej tejto:

„Vzápätí do knižnice prichádza pani, ktorá knihovníčku prosí o doporučenie kníh. Knihovníčka jej tak ku stolíku nosí rôzne tituly, ktoré jej pár vetami komentuje, pričom sa riadi preferenciami, ktoré od panej zisťuje.“ (Terénne poznámky, 18.4.2023)

Individuálny prístup teda obnáša pomoc pri výbere a vyhľadávaní vhodných titulov. K tomu, aby si s požiadavkami čitateľov vedeli poradiť, pritom musia disponovať určitou znalosťou knižného fondu.

Knihovníčky však v rámci individuálneho prístupu len nehľadajú odpovede na konkrétne otázky, ale do tohto procesu vkladajú aj vlastnú iniciatívu.

„Po vrátení kníh si pani pokladá tašku na stolík, kde sa nachádzajú knihy a vyberá sa medzi police. Po chvíli jej knihovníčka od pulta vraví, že štvrtý diel konkrétnej série nemajú, ale že z inej, ktorú mala minule zasa majú šiesty. ... Knihovníčka knihy hľadá v databáze a následne sa ju s pani vydáva hľadať, pričom sa spolu rozprávajú. Iná pani sa knihovníčky vypytuje, či nepozná podobnú knihu ako tú, ktorú vracia, že tá sa pekne čítala.“ (Terénne poznámky, 23.3.2023)

V oddelení beletrie potom ešte najčastejšie knihovníčky čitateľov upozorňujú na to, ak daný titul už prečítaný mali.

„Keď jej potom knihovníčka do systému napípača vybrané knihy, upozorňuje ju na to, že už niektoré z nich mala v minulosti požičané a následne sa jej vyberie hľadať niečo podobné, čo ešte nemá prečítané.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Naproti tomu, začínajú byť v súčasnosti trendom knižnice, ktoré pracujú na báze samoobsluhy (Kúrka, 2011, 40). Jedným z miest, kde došlo k takejto úprave knižničného priestoru, je aj pobočka druhej knižnice.

„Na mojej návšteve v pobočke druhej knižnice som s knihovničkami do kontaktu neprišla jednak tým, že som okolo nich ani nemusela prejsť – hlavný vstup totiž predstavuje „halu“ ktorá pre svoje vysoké stropy pôsobí masívne. Pred vchodom sa naopak nachádzajú samoobslužné zariadenia, na ktorých si človek sám knihu vráti aj vypožičia.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Priamo pri vstupe sa tu teda už nenachádza výpožičný pult s knihovničkou, ale samoobslužné zariadenie.

V opozícií k zmienenému „individuálnemu prístupu,“ zvýraznil Andrew Mac Donald (podľa Kúrka, 2011, 26) v rámci zásad, od ktorých by sa malo odvíjať projektovanie knižníc, kritérium prístupnosti, podľa ktorého má byť priestor jednoduchý k používaniu a poskytovať návštevníkovi nezávislosť. Takýto prvok predstavuje práve aj samoobslužný pult, či v mnou navštevovanej knižnici obrazovka, na ktorej majú čitatelia možnosť knihy vyhľadávať. Obrazovka v knižnici je však len zriedka využívaná, keďže sa tu návštevníci radšej obracajú na knihovničky.

„V tejto súvislosti sa s knihovničkou rozprávame aj o technologizácii. Podľa knihovničky sa do ich knižnice vracajú ľudia späť s tým, že im na druhej knižnici nevyhovuje to, že tam už nie sú knihovničky.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

V danej knižnici sa teda o zavedení samoobsluhy prezatiaľ nepremýšľala, keďže sa sem ľudia z dôvodu ich absencie naopak vracajú.

Knihovničky oddelenia beletrie teda bývajú značne vytlačené, keďže sa ich veľká časť čitateľov zvykne pýtať najrôznejšie otázky ohľadne odporúčaní na knihy či na konkrétne tituly. Častá je tak situácia podobná tejto:

„Jedna z paní sa knihovničiek popri vracaní kníh pýta: „Keď Vás poprosím, ponúknete mi niečo?“ Na čo jej knihovnička prikyvuje a odporúčané tituly jej hneď aj vyťahuje z políc.“ (Terénne poznámky, 5.4.2023)

Skrz abecedné radenie, ktoré uľahčuje orientáciu knihovničiek, je potom takto nastavený vzťah medzi knihovničkami a čitateľmi ďalej legitimizovaný a reprodukován (Tilley, 2006, 61).

„Mnohóráz idú do knižnice s tým, že si nepozrú katalóg, ale sú zvyknutí sa knihovníčiek spýtať na to, čo potrebujú, a to už sa, podľa Hany, už len tak nepreučia.“
(Terénne poznámky, 17.1.2023)

Takáto prax je pritom podmienená tým, že knihovníčky knihy vyberajú samé, a majú tak o nich značný prehľad.

Knihovníčky teda v danej knižnici zaujímajú centrálnu rolu práve skrz individuálny prístup, ktorý sa tu praktizuje, a ktorý je podporovaný a zároveň aj reprodukován abecedným radením a samostatným riešením nákupov.

4.5 Vzťahy v knižnici

4.5.1 Priestor zakladajúci vzťah

S premenou chápania role knižnice došlo aj k premene jej priestorov, ktoré sa prostredníctvom presklených širokých halovitých priestorov stali viac otvorenejšími a zároveň začali slúžiť viacerým účelom. Knižnice koncipované ako tzv. „mixed-use“ priestory sa tak práve zmnožením činností usilujú do miesta prilákať rôznorodých ľudí, ktorých sa potom otvorenosťou svojich priestorov, kedy sa všetci navzájom vidia a počujú, snažia otvoriť aj rozhovoru jedného s druhým (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022). Architekti tak vo svojich návrhoch pracujú s premisou, že zmenu spoločnosti možno dosiahnuť skrz premenu priestoru. Lefebvre (1991, 59) v tomto zmysle vraví: „nové sociálne vzťahy volajú po novom priestore a naopak.“

Podobne aj v danej knižnici došlo v rámci rekonštrukcie k vybudovaniu Kultúrne komunitného centra s cieľom vytvoriť priestor vzájomného stretávania sa rôznych cieľových skupín a generácií. Podľa knihovníčky sa však tento zámer v prostredí ich knižnice naplniť nedarí.

„V knižnici, kde predtým pracovala, vraj bolo omnoho živšie – rôzne akcie, ako napríklad vyrábanie, tam fungovali spolu v jednom priestore. Túto knižnicu preto charakterizuje ako miestne kultúrne centrum. Tento fakt odôvodňuje tým, že tam miestni nemali nič, a knižnica tam tak suplovala všetko. Naproti tomu, obyvatelia okrajovej časti obce, v ktorej sa nachádza ich knižnica, majú za prácou cestovať do centra, kde si taktiež odbijú aj sociálny život. Vo väčšej konkurencii má tak byť ťažké prilákať ľudí.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

V knižnici však aj cez to, dochádza k nadväzovaniu vzťahov, len nie v zmysle uvedených koncepcií, ktoré sa priestor snažia projektovať tak, aby v ňom dochádzalo k interakciám s ostatnými návštevníkmi (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022).

Návštevníci knižnice zvyčajne s knihovníčkami prehodia pár slov. Tým, že sa do knižnice často pravidelne vracajú, pritom často nadväzujú na ich predošlé rozhovory.

„...staršiu pani, čo si požičiava knihu o vyrábaní chváli, že sa do niečoho zasa púšťa a na záver sa s ňou lúči s tým, aby jej potom doniesla ukázať, čo sa jej podarilo vytvoriť. Obdobne sa knihovníčka zrejme pozná aj s pani, čo si požičiava knihy receptov, keď jej výber komentuje slovami, či sa už zasa bude kuchtiť. Medzi rečou

mi potom zmieni, že tu v ich mestskej časti je to také rodinné, že tu každý pozná každého.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Nie sú teda len anonymnými návštevníkmi, ale nadväzujú aj vzájomné vzťahy. To, však platí prevažne vo vzťahu s knihovníčkami. Počas svojho pobytu v knižnici som nespozorovala hovor medzi čitateľmi, ktorí by sem spolu neprišli a obdobne som postupovala aj ja, keď som čitateľov, na rozdiel od knihovníčiek, neoslovovala. Táto skutočnosť môže súvisieť s tým, že sa na knihovníčky disponujúcimi „otvorenými statusmi“ nevzťahuje imperatív anonymity, ktorý inak platí medzi čitateľmi. Daný status pritom súvisí s ich zamestnaním, kedy sa stávajú nositeľmi verejnej role „knihovníčka.“ Vďaka tejto roli potom nehrozí ujma pre ich „skutočné ja,“ a tak sa k nim vzťahuje právo byť na verejnosti oslovený (Goffman, 1966 podľa Pospěch, 2013, 87).

Knihovníčky síce nemajú uniformu, ktorá by o ich roly jasne referovala, no i tak ich za pultom nemožno minúť. Možno preto hovoriť o tom, že pult slúži ako prostriedok zakladajúci interakcie (Woodward, 2007, 3-4).

„Pani následne, tak ako väčšina návštevníkov, najprv knihovníčke kladie na pult knihy, ktoré vracia, a až potom sa presúva k policiam, vyberať si ďalšie knihy. Keď jej potom knihovníčka do systému napípača vybrané knihy, upozorňuje ju na to, že už niektoré z nich mala v minulosti požičané a následne sa jej vyberie hľadať niečo podobné, čo ešte nemá prečítané. ... Po tom, čo si pani knižky dá do tašky sa s knihovníčkou spolu ešte pár minút rozprávajú o živote.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Knihovníčky tak samé seba ustanovujú skrz interakciu umožňovanú tým, že sú vo verejnom priestore nositeľkami „otvorených statusov,“ pričom sú tieto statusy skrz materialitu pultu manifestované a ďalej legitimizované a transformované. V tomto zmysle Tilley (2006, 61) vraví: „...bez vecí – materiálnej kultúry – by sme nemohli byť sami sebou.”

Rozhovory sú síce iniciované cez pult, no pri dlhších rozhovoroch sa knihovníčky presúvajú poza ne.

„Knihovníčka jej danú knihu podáva, pričom pani sa jej ešte pýta na to, ako sa má. Knihovníčka sa od knihovníckeho pultu presúva k panej a spolu tak pred skrinkami stoja a zhovárajú sa asi zo 20 minút. Ich rozhovor prebieha šeptom, tak ako aj rozhovor babky a vnučky sediacych na gauči.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Vstupný priestor, do ktorého sa knihovníčky presúvajú, a ktorý slúži ako akási chodba či šatňa, zároveň prostredníctvom činnosti, ktorá je v ňom vykonávaná, predstavuje

symbolickú „hranicu medzi uličným ruchom a tichým dianím v knižnici“ (Kúrka, 2011, 36). Charakter medzipriestoru tak umožňuje, aby sa v ňom odohrávali súkromné rozhovory medzi knihovníčkami a návštevníkmi. Skrz materiálnu kultúru potom dochádza k transformácií týchto vzťahov, keď si sú knihovníčky s čitateľmi priestorovo, ale aj osobne bližšie (Tilley, 2006, 61).

4.5.2 Kniha zakladajúca vzťah

V rámci štúdia materiálnej kultúry ako významné vystupuje to, ako ľudia predmety používajú, ale rovnako tak aj to, čo objekty ľuďom umožňujú a ako na nich vplývajú (Woodward, 2007, 14). V danej knižnici tak ako dôležitý prvok zakladajúci a ďalej transformujúci sociálne vzťahy vystupujú knihy.

Hlavná téza štúdia materiálnej kultúry, ktorá sa vyslovuje o tom, že veci ustanovujú sociálne významy, potom objektom prisudzuje schopnosť zakladať interakcie (Woodward, 2007, 3-4). V knižnici sú takýmto médiom, ktoré čitateľom a knihovníčkam umožňujú nadviazať interakciu, knihy.

„Viacero návštevníkov knižnice s knihovníčkami prehodí pár slov ohľadne kníh, ktorú si so sebou či už berú, či vracajú.“ (Terénne poznámky, 5.4.2023)

Skrz knihy potom následne dochádza aj k transformácií týchto vzťahov (Tilley, 2006, 61).

„Po tom, čo sa pozdravím s knihovníčkou si sadám za stôl s výhľadom na pult, a tak mám možnosť vidieť pána ísť k výpožičnému pultu. Knihy na vrátenie knihovníčke predkladá so slovami, že sa mu dnes moc nedarí. ... Asi po pól hodine, keď už má pán vybraté, spoza stola vstáva, aby knihy podal knihovníčke, ktorá ich načítava v systéme. Pán sa zmieni o knihe, ktorú mu knihovníčka minule odporučila a následne sa ešte pár minút zhovárajú o udalostiach zo života pána.“ (Terénne poznámky, 18.4.2023)

Návštevníci knižnice tak prostredníctvom kníh, ktoré pri svojom príchode a odchode pokladajú na pult, pôsobia na sociálne vzťahy, ktoré sú tak ďalej utužované. Zhoršenú orientáciu čitateľa v systéme abecedného radenia potom knihovníčky ako problém nevnímajú, práve pre vzťahy, ktoré sú v knižnici nastoľované.

„Tému nerozhodnosti pri výbere kníh knihovníčka ukončuje slovami o tom, že svojich čitateľov už poznajú, a tak vedia, čo im odporučiť.“ (Terénne poznámky, 23.3.2023)

A práve v zmienenej možnosti kontaktu, vidia knihovníčky význam ich knižnice.

„Knižníčka ma upozorňuje na to, že ako som si už isto mohla všimnúť, na ich pobočku chodia prevažne dôchodci. Majú to vraj brať ako istú formu terapie, kedy sa tým, že často už nemajú partnera, a teda sú sami, chodia do knižnice vyrozprávať, a to aj medzi sebou. Keď sa knihovníčky pýtam na to, či to tak platí aj u mladých, alebo či tí majú už iné predstavy o knižnici, odpovedá mi, že sa s nimi zhovárajú aj mladí, na čo sa následne zasmeje a vraví mi, že majú väčšinou záujem o školskú literatúru, a že ich už poznajú pomaly aj po mene.“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Rozhovory tak v prehovore knihovníčiek vystupujú ako ústredný faktor návštevy knižnice. V spojení s tým, že sa v okruhu knižnice nenachádza moc kaviarní, či iných miest, kam by bolo možno zájsť, sa mi potom aj Klára zmieňuje socializačnom význame knižnice pre skupiny obyvateľov, ktoré cez deň ostávajú v lokalite.

„Ako lokálne centrá socializácie identifikuje Klára miestny veľkoobchodný reťazec a knižnicu. Tak, ako do obchodu, prichádzajú aj do knižnice dôchodcovia či mamičky s deťmi preto, aby sa tu socializovali, a teda sa chcú porozprávať o knihách a tak podobne.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

4.5.3 Skrinky a preukazy ako prvky legitimizujúce a transformujúce vzťahy

K užívaniu skriniek a preukazov sa potom poja praxe, ktoré knižničné vzťahy ďalej legitimizujú či transformujú.

Materiálnu kultúru nazýva Tilley (1999, 260 podľa Tilley, 2006, 62) artefaktom v zmysle toho, že sa prostredníctvom „tichej reči“ vyslovuje o tom, čo inak nemožno formulovať v reči. Skrinky, ako spredmetnenie sociálnych vzťahov, tak vypovedajú o tom, čo inak ostáva nevyslovené.

„Z knihovníckeho pultu mám priamy výhľad na skrinky, pýtam sa preto na ne Kláry. Tá mi odpovedá, že tam sú kvôli krádeži. Niežeby šlo o to, že by sa prostredníctvom nich fakticky predchádzalo odcudzeniu kníh, po implementácii skriniek sa vraj počet krádeží nezmenšil. Klára mi hovorí, že je to skôr symbolické, že to čitateľom dáva znamenie, no že ten, čo chce, si spôsob nájde aj tak. Princíp skriniek mi Klára charakterizuje ako dohodu medzi nimi a čitateľmi, kedy má čitateľ svoje práva, ku ktorým sa však ale viažu aj povinnosti...“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Skrinky sú tak v knižnici umiestnené skôr zo symbolického hľadiska, ako zhmotnenie implicitnej dohody vo veci fungovania vzťahu knihovníčiek s návštevníkmi.

Podľa Woodwarda (2007, 14) je potrebné mať na mysli, že to nie je len materiálny aspekt veci, ktorá má vplyv na náš sociálny život, ale rovnaký podiel na jeho utváraní majú mať aj rozličné symbolické významy, ktoré objekty pre ľudí majú. Knihovníčky si tento symbolický aspekt veci všímajú, a tak je, vzhľadom na to, že boli skrinky do knižnice implementované len nedávno, ich využívanie ponechané viac-menej na dobrovoľnej bázy.

„Všímam si, že Klára čitateľov nežiada, aby si odložili tašky a podobne a preto sa jej na to pýtam. ... To, že si všetci návštevníci automaticky nemusia vložiť veci do skriniek odôvodňuje tým, že tu pôvodne skrinky neboli, ale že sem boli umiestnené až pomerne nedávno. Čitatelia tak na ne nie sú zvyknutí, navyše mi Klára vysvetľuje, že ak by niekoho požiadala o to, aby si veci odložil, mohol by sa uraziť, keďže by nutnosť odkladania si tašiek do skriniek znamenala, že je tým naznačené, že by potencionálne mohol niečo ukradnúť, a teda že by sa potencionálne mohol cítiť byť napadnutý.” (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Knihovníčky teda zväčša k žiadosti o uloženie si vecí nepristupujú z dôvodu, že návštevníci by náhle zavedenie tohto prvku vnímali ako implikáciu nedôvery. Skrinky teda v tomto prípade figurujú ako prostriedok legitimácie, ale potencionálne aj transformácie vzťahov (Tilley, 2006, 61).

To, ako je so skrinkami manipulované, tak vypovedá o sociálnych vzťahoch, ktoré tu sú nadväzované.

„Nevymáhanie odkladania vecí ... mi odôvodňuje tým, že sa jej kolegyne pravdepodobne boja, že starších ľudí, ktorí sem prevažne chodia, a ktorí sú zároveň dlhoročnými návštevníkmi knižnice, by tým urazili.” (Terénne poznámky, 20.2.2023)

K ďalšej legitimácií a transformácií vzťahov v knižnici dochádza aj skrz to, že knihovníčky striktné netrvajú ani na predložení čitateľského preukazu.

„Len pár minút po mne do knižnice prichádza pán s veselým zvolaním: “Dobrý deň, ja Vás zdravím! Chcete ligitku alebo som prefláknutý?” Na čo mu Eva odpovedá, že je tu už prefláknutý. Po tom, čo pán knihovníčke podá knihy, jej rovno vraví, že doma má ešte jednu a pýta sa jej, či by sa mohol pozrieť na (konkrétnu vec). Zdá sa mi teda, že tým nadväzuje na určitý rozhovor, ktorý už predtým spolu v minulosti mali.“ (Terénne poznámky, 5.4.2023)

Flexibilita pravidiel teda úzko súvisí so vzťahmi v knižnici, ktoré sú potom touto praxou ďalej utužované. Materiálna kultúra je nahliadaná ako médium, skrz ktoré dochádza k ich

neustálej znovu reprodukcií a skrz ktoré sú legitimizované a transformované (Tilley, 2006, 61).

4.5.4 „Točenie“ kníh

Termín „točenie“ knihovníčky používajú v súvislosti s knihami, po ktorých je veľký dopyt, a ktoré sa tak v knižnici dlho neohrejú.

„Knihovníčka mi prezradza, že sú tieto „dnes vrátené knihy,“ mimoriadne populárne, že sa väčšinou jedná o knihy, ktoré sa neustále točia a o ktoré je tak veľký záujem, a že si to niektorí čitatelia zameria priamo len do tejto sekcie a ďalej si už knižky neprehliadajú.“ (Terénne poznámky, 16.2.2023)

To, že si čitatelia zhavosť dopytu po istých knihách uvedomujú, potom vidno na tom, ako o knihách rozprávajú, keď ich vracajú či si ich požičiavajú.

„Po tom, čo jej ju knihovníčka podáva, pani ešte dodáva: „Asi bude jediná, ona je dosť silná, že?“ Pani chvíľu váha, no nakoniec sa rozhodne: „Viete čo, tak jednu, nech to nebrzdím,“ ...“ (Terénne poznámky, 15.3.2023)

Prostredníctvom vecí, v tomto prípade kníh, ktoré sa hodne točia, potom môžu čitatelia pôsobiť na sociálne vzťahy v knižnici (Woodward, 2007, 3-4).

„Pani, ktorá do knižnice prichádza so zvolaním: „Tak, nesiem vzácnosť!“ knihovníčke hneď aj objasňuje, že má doma ďalšie dve knižky, a že tak dnes došla danú knihu len rýchlo vrátiť.“ (Terénne poznámky, 5.4.2023)

Materiálna kultúra tak v tomto prípade vystupuje ako médium, skrz ktoré dochádza k transformácií týchto sociálnych vzťahov (Tilley, 2006, 61). Skrz knihy tak potencionálne môže dochádzať k posilneniu pocitu komunity.

4.5.5 Od pultu k schránke

V knižnici je za všetky upomienky, a teda nielen za tie z jej oddelenia, zodpovedá Klára. Jej úloha spočíva predovšetkým v odosielaní upomienok prostredníctvom mailu, ak však daná osoba ani na niekoľký mail nereaguje a kniha sa tak v knižnici stále nenachádza, pristupuje sa k upozorneniu poštou. V prípade, že sa jedná o miestnych, im list do poštovej schránky zanesie Klára osobne, pričom tejto svojej činnosti prikladá symbolický význam.

„Klára mi vysvetľuje, že poštová schránka je tvrdším opatrením v tom ohľade, že pre danú osobu znamená hanbu, keďže tak tento prečin vidia susedia.“ (Terénne poznámky, 20.2.2023)

Prostredníctvom listu v schránke, tak Klára dianie z knižnice vnáša do priestoru ulice.

Vzhľadom na to, že sa v danej mestskej časti ľudia poznajú, má potom list v schránke potenciál pôsobiť na sociálne vzťahy. Klára mi v tomto zmysle prezrádza, že sa jej ľudia, ktorí si knihy nechali, majú vyhýbať, keď ich niekde v okolí stretne – možno preto hovoriť o tom, že má dianie v knižnici presah aj do „reality“ sídliskovej zástavby. List tak v tomto prípade zohráva rolu aktéra, kedy skrz neho dochádza k transformácií sociálnych vzťahov (Tilley, 2006, 61) medzi čitateľmi a Klárou a potencionálne aj so susedmi.

5 Záver

Vo svojej práci som sa zaoberala neustále prebiehajúcou produkciou priestoru knižnice, a teda ma zaujímalo, akým spôsobom sa rôzni aktéri, percepcie, vzťahy a praxe na produkciu priestoru knižnice podieľajú. Východiskom bol pritom pre mňa koncept sociálneho priestoru, ktorý Lefebvre (1991) zvažuje v kontexte procesu sociálnej produkcie, spolu s východiskami štúdia materiálnej kultúry (Miller, 2012; Tilley, 2006; Woodward, 2007) zdôrazňujúcimi rolu materiality pre pochopenie sociálnej reality. Pospěchovo (2013) pojmie mestského verejného priestoru mi potom v kombinácii so zmienými koncepciami zasa umožnilo podchytiť určité aspekty fungovania knižnice súvisiace s charakterom jej verejnosti. Pre uvedené teoretické východiská som sa ako svoju hlavnú techniku tvorby dát zvolila etnografiu.

Knižnice v súčasnosti pracujú s premisou, že zmenu spoločnosti možno dosiahnuť skrz premenu priestoru (Andersen, Dalseide & Fagerlid 2022). V reprezentáciách priestoru sa tak premieta snaha o zvýšenie inkluzivity či miery sociálneho začlenenia. V knižnici sú tieto snahy v priestore sprítomňované prostredníctvom bezbariérového prístupu, CD nosičov, počítačov, ktoré návštevníkom umožňujú prístup k internetu a rozličných aktivít v priestoroch komunitného centra.

V súvislosti s ochranou knižného fondu sa mocenské štruktúry do priestoru prepisujú v podobe výpožičného pultu a zrkadiel, prostredníctvom ktorých zároveň dochádza k ich znovu reprodukcií (Tilley, 2006, 61). Obdobne potom skrz cedule na dverách, ako aj zvláštnu farbu detského preukazu, dochádza k ďalšej legitímácii vytýčených noriem a pravidiel knižnice. Avšak aj cez to, že návštevníci knižnice tento poriadok intuitívne poznajú, je na ich výklade, či je alebo nie je konkrétna vec v istej miere a v danej situácii akceptovateľná.

Skrz exteriér budovy, ktorého dominantným prvkom sú knihy, dochádza k reprodukcií identity knižnice ako miesta, kde knihy zaujímajú centrálnu miesto (Tilley, 2006, 61). S identitou knižnice ďalej súvisí nejednotnosť v tom, ako je jej priestor ponímaný. Kým knihovníčky ho vnímajú najmä skrz osobitý režim, ktorý v jednotlivých oddeleniach

vplyvom ich fyzickej vydelenosti funguje, čitatelia priestor zakúšajú viac prepojene. Ich žité priestory sa tak líšia.

Priestor určuje taktiež aj mieru autonómie či vzájomnej závislosti jednotlivých oddelení. Vďaka organizačnej vydelenosti, ktorá je vzájomne reprodukováaná s tou fyzickou, majú knihovníčky priestor svoju rolu napĺňať po svojom, prostredníctvom výberu kníh, ktoré do knižnice nakúpia, ich radením, značením, ale aj cez výzdobu. Skrz materiálnu kultúru tak knihovníčky tieto svoje predstavy o role knihovníčky v priestore ďalej reprodukovujú a legitimizujú (Tilley, 2006, 61). Nepredstavujú teda len poskytovateľky služieb, po ktorých by bol dopyt, ale v knižnici pôsobia svojim vlastným vkladom. Kým v náučnom oddelení sa dbá na čo najväčšiu presnosť v radení, v detskom oddelení knihovníčky pokladajú za podstatné, aby čitateľovi pomohli vyhnúť sa situácií, kedy by si mal nechtiac odnieť nenadväzujúci diel série. V policiach s novinkami, ktoré sú na detskom oddelení umiestnené aj napriek ich neprimeranej výške, je potom zhmotnený taktiež aj výchovný aspekt, kedy sú detskí čitatelia „nútení“ knihovníčky požiadať o pomoc. V oddelení beletrie knihovníčky zaujímajú centrálnu rolu skrz „individuálny prístup,“ ktorý spočíva v tom, že sa knihovníčky čitateľom venujú osobitne, a ktorý je podporovaný a zároveň aj reprodukovaný abecedným radením, ktoré knihovníčkam na úkor čitateľov uľahčuje orientáciu v knižnom fonde.

Vo vzťahu ku knihovníčkam nie sú čitatelia anonymnými návštevníkmi, ale nadväzujú aj vzájomné vzťahy. Na druhú stranu, som počas svojho pobytu v knižnici nespozorovala, že by bol iniciovaný rozhovor medzi návštevníkmi, ktorí by sa predtým už nepoznali. Možným vysvetlením by mohla byť skutočnosť, že sa na knihovníčky, disponujúce „otvorenými statusmi“ v súvislosti s ich zamestnaním, nevzťahuje imperatív anonymity, ktorý inak platí medzi čitateľmi (Goffman, 1966 podľa Pospěch, 2013, 87). Knihovníčky síce nemajú uniformu, ktorá by o ich roly jasne referovala, no i tak ich za pultom nemožno minúť. Pult tak v tomto zmysle slúži ako prostriedok zakladajúci interakcie (Woodward, 2007, 3-4). Centrálné umiestnenie pultu, ktorý si asociujeme s prítomnosťou knihovníčky, zároveň napomáha reprodukovat' jej postavenie v knižnici.

Ako prostriedok umožňujúci iniciovať konverzácie tu figurujú knihy. Návštevníci knižnice tak prostredníctvom kníh, ktoré pri svojom príchode a odchode pokladajú na pult, pôsobia na sociálne vzťahy, ktoré sú týmto spôsobom ďalej utužované (Tilley, 2006, 61). Možnosť vzájomnej interakcie vystupuje v prehovore knihovníčiek ako ústredný faktor návštevy knižnice. Návštevníci sa do danej knižnice majú vracat' späť s tým, že im inde

nevyhovovalo to, že tam „už nie sú knihovníčky.“ V spojení s tým, že sa v okruhu knižnice nenachádza moc kaviarní, či iných miest, kam by bolo možno zájsť, tak možno hovoriť o socializačnom význame knižnice pre skupiny obyvateľov, ktoré cez deň ostávajú v lokalite. K užívaniu skriniek a preukazov, ako aj k flexibilitě v uplatňovaní poriadku súvisiacej s mierou v akej sa knihovníčky s návštevníkmi z videnia poznajú, sa potom poja praxe, ktoré tieto vzťahy ďalej legitimizujú či transformujú (Tilley, 2006, 61). Prostredníctvom kníh však môže potencionálne dochádzať aj k posilneniu pocitu komunity medzi čitateľmi, kým prostredníctvom listu v schránke zasa k naštrbeniu vzťahov.

Sociálne vzťahy v knižnici sú s matériou a povahou priestoru v dialektickom vzťahu (Tilley, 2006, 61). Priestorová vydelenosť knihovníckam umožňuje naplňovať ich rolu po svojom, zatiaľ čo jeho verejnosť zasa vplýva na to, kto môže byť v knižnici oslovovaný. Materiálna kultúra knižnice, výpožičný pult a knihy, umožňuje v knižnici zakladať vzťahy. Na druhú stranu, sociálne vzťahy sa prepisujú do toho, ako je s materiálnou kultúrou, skrinkami a preukazmi, manipulované. Sociálne vzťahy v knižnici sú potom cez jej matériu ďalej reprodukované a naopak. Prostredníctvom abecedného radenia je tak reprodukován „individuálny prístup,“ a teda sociálny kontakt s knihovníčkou, ktorý si čitateľ na knižnici cení najviac. Priestor danej knižnice návštevníkov pobáda k sociálnej interakcii s knihovníčkou v opozícii k samoobslužným zariadeniam, ktoré majú pobyt v knižnici skrátiť elimináciou osobného kontaktu. Daná knižnica teda predstavuje miesto predovšetkým socializačného významu, a tak je to, paradoxne, práve absencia ticha, ktorá o význame knižnice vypovedá najviac.

Žitý priestor knižnice, to ako je priestor zakúšaný jeho aktérmi, tak môže byť odlišný od jeho reprezentácií, a teda toho, ako sa domnievame, že by mal byť využívaný. Verím, že zistenie, že istým skupinám obyvateľov viac vyhovuje knižnica ako miesto sociálnej interakcie, môže byť podnetným pri zvažovaní budúcich koncepcií ohľadne využitia verejného priestoru.

6 Bibliografia

- Andersen, B., Dalseide, A., Fagerlid, C. 2022. „Engaging with Mixed-Use Design. The case of the urban library in Oslo” Essay. In *Architectural Anthropology: Exploring Lived Space*, ed. Marie Stender, Claus Bech-Danielsen, and Aina Landsverk Hagen. Abingdon, Oxon: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- Hruška, V. 2014. „Proměny přístupů ke konceptualizaci venkovského prostoru v rurálních studiích.“ *Sociologický časopis*, 50(4): 581–601.
<https://doi.org/10.13060/00380288.2014.50.4.109>.
- Kůrka, L. 2011. *Architektura knihoven*. 1. vyd. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky. ISBN 978-80-85851-20-5.
- Lefebvre, H. 1991. *The Production of Space*. Cambridge, Mass., USA: Blackwell.
<https://iberian-connections.yale.edu/wp-content/uploads/2020/04/The-production-of-space-by-Henri-Lefebvre-translated-by-Donald-Nicholson-Smith.pdf>.
- Mattern, S. 2014. „Library as Infrastructure,” *Places Journal*. DOI:[10.22269/140609](https://doi.org/10.22269/140609).
- Miller, D. 2012. *Material Cultures: Why Some Things Matter*. London: University College. ISBN 0-203-03314-0.
- Molotch, H. 1993. „*The Space of Lefebvre*.” Review of *The Production of Space*, by Henri Lefebvre and Donald Nicholson-Smith. *Theory and Society*, 22(6): 887–95.
<http://www.jstor.org/stable/658004>.
- Novotná, H., Špaček, O., & Šťovíčková Jantulová, M. 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. FHS UK. ISBN 978-80-7571-025-3.

- Osman, R. 2014. „Sociální prostor.“ In *Prostor(y) geografie*, ed. Matoušek, Roman; Osman, Robert, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Pospěch, P. 2013. „Městský veřejný prostor: interpretativní přístup.“ *Sociologický časopis*, 49(1): 75-100. ISSN 0038-0288.
- Scott, R. 2011. “The Role of Public Libraries in Community Building.” *Public Library Quarterly*, 30(3): 191–227. <https://doi.org/10.1080/01616846.2011.599283>.
- Svobodová, E. 2020. „Ohlédnutí za strategickými dokumenty českého knihovnictví.“ *Duha: Informace o knihách a knihovnách*, 34(4). Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/ohljednuti-za-strategickymi-dokumenty-ceskeho-knihovnictvi>
- Tilley, C. Et al. 2006. *Handbook of Material Culture*. London: Sage. <https://toaz.info/doc-view-2>.
- Waxman, L. 2006. „The Coffee Shop: Social and Physical factors Influencing Place Attachment.“ *Journal of Interior Design*, 31: 35-53. <https://doi.org/10.1111/j.1939-1668.2006.tb00530.x>.
- Woodward, I. 2007. *Understanding material culture*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446278987>.